

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra biblických věd

Vladimír Šuda

Pavlova etická témata

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Mireia Ryšková, Th.D.

Nový Bor 2016

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Novém Boru dne 25. 5. 2016

Bibliografická citace

Pavlova etická témata [rukopis]: Diplomová práce/ Vladimír Šuda; vedoucí práce: Mireia Ryšková. – Nový Bor, 2016. 69 s.

Anotace

Diplomová práce se zabývá popisem etických témat v autentických listech apoštola Pavla. Ještě před začátkem samotného popisu, či rozboru etických témat se v první kapitole rozebírají historické souvislosti a události v životě svatého Pavla. Jeho misijní cesty a etické problémy jeho doby. Dále následuje popis základů Pavlovy etiky. V následující třetí kapitole se už podrobněji rozebírají základní etická témata, jako je láska, svoboda a svědomí. Dále je v této kapitole rozebíráno téma manželství a sexuální etika a morální život v církevní obci. Ve čtvrté kapitole je popisována aktuálnost Pavlových etických principů v souvislosti s láskou k bližnímu nebo ve vztahu k ženám. V závěru jsou shrnuty Pavlovy etické principy a vztah víry a rozumu v etických otázkách.

Klíčová slova

Etika, láska, svoboda, svědomí, manželství, sexuální etika, Duch, tělo, rozum a víra.

Abstract

This diploma thesis deals with the description of the ethical themes in the Apostle Paul's authentic letters. At the very beginning of the description and of the ethical themes analysis, there is the historical context and events in Saint Paul's life depicted - his missionary travels and the ethical issues of his time. Further, there is the basis of Paul's ethics explained. In the following third chapter, the main ethical themes are being described thoroughly, e.g. love, freedom or conscience. There are also such topics as marriage, sexual ethics or the moral life in church community. In the fourth chapter, we can learn about the current Paul's ethical principles within the context of fellow feeling or love to women. In conclusion, there are Paul's ethical principles and connection between faith and sense summarized.

Key words:

Ethics, love, freedom, conscience, marriage, sexual ethics, Spirit, body, sense and faith.

Počet znaků (včetně mezer): 143 067

Poděkování

Poděkování patří vedoucí práce Mirei Ryškové za její velikou trpělivost, ochotnou spolupráci a neocenitelné rady během vedení práce, dále mé manželce Ivetě a celé rodině za podporu.

Obsah

Úvod	6
1 Historické souvislosti	7
1.1 Pavel a jeho misie	9
1.2 Etické problémy doby	11
2 Základy Pavlovy etiky	16
2.1 Indikativ – imperativ	17
3 Základní etická témata	20
3.1 Láska	20
3.1.1 Chvalozpěv na lásku	21
3.2 Svoboda	25
3.3 Svědomí	28
3.3.1 Maso obětované modlám	30
3.4 Manželství a sexuální etika	36
3.4.1 Manželství ve Starém zákoně	36
3.4.2 Manželské soužití v řecko-římské společnosti	37
3.4.3 1 Kor 7	39
3.5 Církevní obce	42
3.5.1 Veřejná moc	47
4 Aktuálnost Pavlových etických principů	51
4.1 Život Ducha	54
4.1.1 Duch a tělo	56
4.1.2 Láska k bližnímu	57
4.1.3 Pavel a ženy	58
Závěr	61
Seznam literatury	66

Úvod

Otázkami lidské etiky se v dnešní době zaobírá také morální teologie. Etika jako obor není obor teologický, ale je to obor filosofický. To znamená, že když chceme vstoupit do tajů Pavlovy etiky a osvětlit či vyvěsit před zraky všech lidí jeho morální postoje, tak musíme vstoupit na pole teologie.

Každý morální požadavek, který teologická etika předkládá, musí být rozumově pochopitelný. Musí být srozumitelný, aby člověk, který má nebo nemá něco dělat, pochopil, proč to má tak dělat, či ne. Pokud člověk neví proč, tak to nedělá. Nestačí říci „Musíš to tak dělat, protože se to tak dělá“. Ale to, co teologická etika nabízí jiného, snad lépe řečeno, to co má navíc, je skutečnost, že své úvahy i obsahy nárokové klade v interpretačním rámci křesťanské teologie, klade je v horizontu vztahu k Bohu.

Když chápeme zjevení Boha jako sebezjevení osobního Boha, pozvání člověka do vztahu, tak to má pro etiku člověka a pro jeho chování jiné konotace, než když budeme chápat zjevení jako zjevení určitých výroků.¹ U svatého Pavla, který kladl primární důraz na milost a víru, rozhodně nemůžeme říci, že by si nevšímal etických témat. Vedle indikativů o vykoupení je v jeho textech množství imperativů, co má člověk dělat a co ne.

Biblická víra je nesporně více než morálka, ale nesmíme je od sebe oddělovat. Tímto spojením se morálka stává více než jen pouhou morálkou, pochází od Boha a před ním je třeba se obhajovat.

¹ PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010

1 Historické souvislosti

Osobně si myslím, že kdybychom se zeptali kdekterého věřícího člověka, co ví o apoštolu Pavlovi, tak nám s velkou pravděpodobností odpoví, že je autorem dopisů církevním obcím. Ti fundovanější by asi nezapomněli na Skutky apoštolů. Je to vlastně pravda, protože mimo kontext rané křesťanské literatury se o Pavlovi z dobových pramenů nedozvíme nic.²

O Pavlově životě se z jeho listů dozvídáme jen příležitostně. Jsou to zprávy kusé a leckdy málo jasné, i když pro svou bezprostřednost a původnost nadmíru hodnotné. Ucelenější obraz některých období Pavlova života podává kniha Skutků Sk. Ovšem i zde chybí mnoho z toho, co by zajímalo novodobého historika a životopisce.

Pavel pocházel z přísně židovské rodiny, která žila v diaspoře. Město Tarsus, kde se na začátku letopočtu narodil³, bylo důležité město římské provincie Kilikie. Dnes bezvýznamné, ale tehdy rušné obchodní, dá se říci kvetoucí helenistické město. Jistě se zde nacházela centra vzdělanosti. Pavel vyrůstal v Tarsu, zřejmě v domě Gamalielově a jako mladý muž se přestěhoval do Jeruzaléma, kde si pravděpodobně doplnil vzdělání.⁴ I když v pozadí tohoto údaje mohou být snahy o to udělat z Pavla opravdu roduvěrného Žida.⁵ Ostatně Pavel své rodiště nikde neuvádí, ale hrdě se hlásí k tomu, že je z Izraele.⁶ To, že se prohlásil za Žida, Hebrejce, Pavla v žádném případě nestavělo do role člena „nižší rasy“. Židovství se v pohanském prostředí tehdy těšilo vážnosti, jinak by se asi takovým tempem nerozšiřovaly židovské obce. S jistotou lze říci, že židovské obyvatelstvo v diaspoře mnohonásobně převyšovalo vlastní počet v Palestině.⁷

Domnívám se, že by stálo za to se zmínit o samotném městě Tarsu, protože mělo určité vliv i na Pavla. Dr. J. Holzner ve své knize *Apoštol Pavel* popisuje Tarsus jako konzervativní město s mravní kázní a přísností. Ženy zde vycházely do ulic města zahaleny závojem. Závoj byl znakem důstojnosti ženy. Na to byl Pavel ve své vlasti zvyklý, a proto psal korintským ženám, aby chodily zahaleny.⁸ Jistě za svého mládí zaslechl vyprávění o Alexandru Velikém a Kleopatře, jak ji vítal celý Tarsus. V druhé

² RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. Praha: Karolinum, 2014, s. 11.

³ Sk 21,39; 22,3

⁴ Sk 22,3;23,34

⁵ BORNKAMM, Günther. *Apoštol Pavel*. Praha: Kalich, 1998, s. 23.

⁶ Flp 3,5

⁷ BORNKAMM, Günther. *Apoštol Pavel*. s. 24.

⁸ Srov. 1 Kor 10

třetině 1. stol. n. l. prožívá římská říše období rozkvětu a upevňování moci. Židé prožívají v jejím rámci etapu relativního klidu a jistých privilegií. Ty se týkaly především práva na shromažďování, na povolení vybírat chrámovou daň a i další příspěvky ve prospěch Jeruzaléma.⁹ Privilegia šla až tak daleko, že Židé byli osvobozeni od kultu císaře i od vojenské služby. Jejich příznivému postavení odpovídalo i to, že někteří z nich byli řádnými občany svých měst a měli římské občanství, které měl i Pavel.¹⁰ Populace Židů v diaspoře v této době mohutně rostla. Důvodem bylo vědomí, že jsou vyvoleným národem a že jsou poslání ke světu, ve smyslu prorocství Druhého Izajáše (Iz 42,6).¹¹ Takové, dalo by se říci až pyšné, sebevědomí a jistota vyvolení je vlastní právě diaspornímu židovstvu. Filon hovoří s pýchou o tom, jak jsou židovské zákony přitažlivé pro barbary i Řeky. Čím by se dala vysvětlit taková přitažlivost židovství pro helénistický svět? S pevným zakotvením ve staroantické obci je konec. Svět se začíná mohutně rozšiřovat a jedinec je v něm nechán napospas, je ponechán svému osudu. Lidé ztrácejí důvěru v mýty o bozích, jako kdyby staré kultury se svými obětními obřady vyčerpaly svůj potenciál, svou sílu. Nejsou už schopny uspokojit lidskou touhu po bezpečí a požehnání, po spáse a vykoupení. Tato doba se vyznačovala náboženským synkretismem. Náboženské prostředí bylo přesyceno různými druhy spásných nauk hlavně z Východu, čím záhadnější, tím zajímavější. Nesmíme si myslet, že se lidé, a to nejen vzdělání, nezajímali o nic jiného než o náboženství a s tím spojené věci. Rozmanité druhy filosofii a osvícenecká kritika povznášející nad náboženské představy, to byla alternativa pro antického člověka.

Do této situace přichází židovství s nabídkou zcela něčeho odlišného. Je to víra v jediného neviditelného Boha, který je Pánem nebes i země. Přináší Hospodinův Zákon s jeho etickými a rituálními nařízeními, zákazem modloslužeb a příslibem spravedlnosti, kterou přinese Mesiáš.¹² Důležitá věc je, že mateřtinou diasporních Židů byla řečtina, čímž používali myšlenkové postupy a způsoby vyjadřování helénistického světa. Tímto způsobem vnikly do teologie diasporního judaismu i určité prvky platonismu a stoicismu. Jejich vztah k pohanskému světu byl jistě vstřícnější než v samotné Palestině, ovšem nemůžeme si myslet, že by helénští židé nějak výrazně splynuli s okolním pohanským prostředím. Svou identitu si zachovávali tím, že se

⁹ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. s. 11.

¹⁰ Sk 16,37

¹¹ BORNKAMM, Günther. *Apoštol Pavel*. s. 25.

¹² BORNKAMM, Günther. *Apoštol Pavel*. s. 26 – 27.

sdužovali v synagogách, kde vykládali Písmo a učili Zákon. Z hlediska spásy pro ně zůstává Jeruzalém primárním místem. Prostě zůstali Židy a usilovali o zachování své židovské identity.

Již výše jsem se zmínil o tom, že Židé v diaspoře měli kladnější vztah k pohanům než v samotné Palestině. Přejímání řeckých jmen svědčí o výrazném splynutí s novým prostředím. I z druhé strany je možné vidět určitou přitažlivost židovství, jež byla dána charakterem náboženské úcty i životními hodnotami. Universalita myšlení, které zahrnovalo všechny lidi i otevřenost synagogy pro nežidy a v neposlední řadě srozumitelnost posvátných textů v řečtině, to vše byly kladné body na straně helenistického judaismu.

Jisté je, že vše nebylo růžové a ani v této době se Židům nevyhnuly střety s pohanskou společností. Silný odpor vůči Židům lze zaznamenat od dob makabejského povstání.¹³ Protižidovské nálady pokračovaly i v následujících obdobích, a to i ze strany křesťanské. Křesťanská misie a následné budování křesťanských obcí, konverze diasporních Židů ke křesťanství, vzájemné kontakty Židů a křesťanů, pohanokřesťanů a helenistických Židů nejsou ještě ani dnes plně objasněny.¹⁴

1.1 Pavel a jeho misie

Kdy se přesně Pavel stává misionářem, nevíme. Snad od roku 57 - 58 do roku 62. Celá chronologie Pavlova života je vůbec velice nejistá, protože časové údaje ve skutcích apoštolů jsou povětšinou neurčité a údaje v Gal jsou jen poměrné a v důležitém bodě nejednoznačné.¹⁵ Ze souhrnných a patrně zkratkovitých zpráv Sk 9 je patrné, že Pavel takřka hned po svém obrácení začal zvěstovat Ježíše jako pravého Krista. Osobně se mi zdá nepravděpodobné, že by začal Pavel svou misionářskou činnost hned po obrácení. Domnívám se, že by bylo třeba nějakého času na učení, utříbení si nových popudů v mysli, uklidnit zmatek v pocitech tak, aby sjednotil svou duši s Bohem.

K prosté zvěsti o Ježíšovi připojoval Pavel i disputace, při nichž používal svého zákonického vzdělání, aby z Písma dokazoval, Ježíš je Kristus (Sk 9,22). Není divu, že tím v židovské obci damašské způsobil nejen obdiv (Sk 9,21), nýbrž po nějakém čase

¹³ Srov. 1Tes 2,15nn

¹⁴ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. s. 13 – 15.

¹⁵ Srov. Gal 1,18; 2,1

i odpor vedoucí k pokusu odstranit ho.¹⁶ Pavel všem úkladům unikne a odchází do Jeruzaléma podle Sk 9,26. Podle Gal 1,18 bylo účelem této návštěvy seznámit se s Petrem, uznanou hlavou Dvanácti a tak navázat osobní styky.

Vznik církevní obce v Jeruzalémě je důležitou fází v rozvoji celého hnutí Ježíšových následovníků. Obec se skládá jak z palestinských Židů, tak z helénistických židokřesťanů. Samotný Jeruzalém byl městem helénistické kultury, byly zde synagogy i bohoslužba v řečtině.¹⁷ V Jeruzalémě se nejprve setkává s nedůvěrou pro své nedávné pronásledování. Tuto nedůvěru pomohl odstranit Barnabáš. Z dalšího běhu událostí je patrné, že se v Jeruzalémě proti němu brzo vyvinula nedůvěra jiného rázu, vyvěrající právě z radikálního Pavlova rozchodu s farizejskými tradicemi. Poměr k Jeruzalémským zůstal jedním z hlavních problémů Pavlova života, zejména jeho misijní činnosti.

Pavel chápe své poslání, svůj životní obrat z hlediska obsahu jeho učení a teologie a ne z důvodu mimořádného zjevení. To je důležité si uvědomit, abychom si ho nepředstavovali jako nějakého individualistu. Pavel nemohl v jeruzalémské obci, která žila v apokalyptickém očekávání Mesiášova příchodu čekat nějaké velké pochopení evangelia o milosti otvírající se všem.¹⁸

Pavel při svém misijním působení procestoval tisíce kilometrů. I z dnešního pohledu je to obdivuhodný výkon. Výčet útrap, které při cestách vytrpěl, dodává tomuto výkonu heroický nádech.¹⁹

Skutky apoštolů se zmiňují o prvním Pavlově působení, a to v Malé Asii, konkrétně v Antiochii. Pavel tam přichází s Barnabášem a promlouvá v synagoze. Tam také obrátil mnohé Židy, ale také mnohé pobouřil a nakonec byl vyhnán z města. Od této doby můžeme sledovat Pavlův obrat či příklon k pohanům (Sk 13,46 – 48).²⁰

Činnost apoštola Pavla trvala v Malé Asii asi tři roky. Nesmíme zapomenout ani na Barnabáše, kterého musíme počítat k zakladatelům antiochijské církve. Pocházel

¹⁶ Srov. Sk 9,22 – 25; 2 Kor 11,32 – 33

¹⁷ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. s. 13 – 15.

¹⁸ BORNKAMM, Günther. *Apoštol Pavel*. s. 39.

¹⁹ Srov. 2 Kor 11,24 – 27.

²⁰ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. s. 197.

z helénistického židovstva z Kypru. Byl dlouhá léta misionářem jak sám, tak společně s Pavlem.²¹

První cesta, kam se Pavel s Barnabášem vypravili po působení v Antiochii, byla Salamina, důležité přístavní město na Kypru. Není bez zajímavosti si povšimnout, že při pobytu na Kypru už není Pavel nazýván Saulem (Sk 13,9). Z Kypru se Pavel s Barnabášem přemístili do města Perge a dále do Antiochie Pisidské, ležící mezi Efezem a Kilikií. Cesta do tohoto města byla obtížná a stála Pavla mnoho sil. Jeho činnost zde končí konfliktem a vyhnáním z města. Dále Pavel s Barnabášem pokračují do Ikonie, Lystry a Derbe. V Lystře uzdraví Pavel ochrnutého a získá si tím velký obdiv. Bohužel ale pobyt Pavla v Lystře končí kamenováním a odchodem do Derbe.

Druhá a třetí misijní cesta Pavla vedla přes Malou Asii do Evropy. Apoštol se stále pohybuje v hranicích římského impéria, i když přechází na evropský kontinent. Jeho první zastávka jsou Filipy. Založení obce ve Filipech je úvodem významného úseku Pavlova životního příběhu, je to počátek jeho působení na evropské půdě. Tato obec je Pavlovi mimořádně oddána. Ale jeho působení tam také končí problematicky (1 Tes 2,2). Odtamtud putuje do Tesaloniky, kde se zdržuje jen krátce a pak dále jde do Beroje (Sk 17,10 – 15), Atén (1 Tes, 3,1) a pak do Korinta, odkud píše list do Tesaloniky – svůj první dochovaný list. Přes Efez, Cesareju a Jeruzalém se vrací do Antiochie.

Na své třetí z Antiochie přes Malou Asii se vrací do Troadu, kde vzkřísil mrtvého chlapce (2 Kor 2,12n). Pak opět navštěvuje Filipy i Tesaloniku a Korint.

Poslední Pavlova cesta je do Říma, a v době, kdy se tam apoštol dostal, byl Řím na vrcholu slávy.

1.2 Etické problémy doby

V době působení apoštola Pavla bylo v římské říši asi kolem čtyř a půl milionu Židů. Kromě Palestiny byli soustředěni hlavně v Egyptě a v Sýrii. Téměř s jistotou se dá říci, že diasporní židovské obyvatelstvo mnohonásobně převyšovalo vlastní počet v Palestině. Helénističtí vládcí propůjčovali Židům jak dalekosáhlá práva shromažďovací, tak i různá privilegia a Římané v tom pokračovali. V takovém případě mohli Židé nerušeně vykonávat svůj kult. Jak si vysvětlit tak vysoký počet Židů

²¹ BORNKAMM, Günther. *Apoštol Pavel*. s. 45.

v diaspoře? Asi by bylo nesprávné se domnívat, že na to měla vliv udělovaná privilegia či si tuto skutečnost vysvětlovat biologicky a odvozovat jej od explozivní populace židovského lidu. Diasporní židovstvo v době působení apoštola Pavla v sobě neslo velmi silné vědomí poslání ke světu.²² Taková jistota poslání a sebevědomí je vlastní právě diaspornímu židovstvu, a tak se v synagogách pěstovala propaganda, která nezůstala bez úspěchu. Filon Alexandrijský hovoří s pýchou o tom, jak zákony židovského lidu nabývají pozornosti a přitažlivě působí na všechny ostatní, barbary i Řeky, obyvatele pevniny i ostrovů, národy východu i západu. Právě Filon se snažil o zpřítomnění židovské biblické tradice (Zákona) v myšlení a kultuře tehdejšího helénismu.²³

Promíchávání helénistické kultury a jejího životního stylu s judaismem bylo už před naším letopočtem velmi intenzivní. Zejména lépe situovaná vrstva, která se chtěla nějak podílet na veřejném životě, se aktivně podílela na helénistickém výchovném systému. Gymnasiální výchova byla mnohde podmínkou k získání občanského práva.²⁴ Židé si však stále zachovávali svou identitu, což někdy vedlo ke sporům s jejich spoluobčany. Jednalo se mimo jiné o účast na oficiálním kultu a Židé v této věci měli úlevy. Ti, kteří si osvojovali základy řecké vzdělanosti, většinou šlo o občany vyšší společenské vrstvy, neměli problém se slučitelností své víry a helénistického vzdělání. Vytvářeli tak podhoubí pro křesťanství, které už si nezakládalo na identifikačních rysech, tak jako judaismus. Nutno připomenout, že k takovému druhu vzdělání se dostal málokdo. Na druhou stranu si nemůžeme myslet, že ostatní lidé, myšleno Židé, byli nevzdělaní. To bychom byli na omylu. Uvědomme si, že židovská kultura byla a je orientovaná na slovo a tak se můžeme s jistotou domnívat, že psaní a četba nebyly předností jen vzdělaných vrstev. A sám Pavel dosáhl vzdělání uvnitř židovského vzdělávacího systému a ne prostřednictvím helénistických vzdělávacích zařízení. Tím, že byla helénistická vzdělávací i výchovná soustava všudypřítomná, její výsledky do sebe vstřebávali i Židé středních i nižších vrstev. Toto promíchávání židovského a helénistického myšlení vedlo k celkem vstřícné komunikaci mezi Židy, židokřesťany a pohany.²⁵

²² Poslání ke světu ve smyslu proroctví Druhého Izajáše v babylonském zajetí : „Dám tě za světlo pronárodům“ (Iz 42,6).

²³ BORNKAMM, Günther. *Apoštol Pavel*. s. 24 - 26.

²⁴ Srov. 2 Mak 4,7 – 20.

²⁵ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. s. 48 – 50.

Nesmíme nechat stranou myšlenku, že by existovalo něco jako čistě biblická kultura nezávislá na helénistickém prostředí, to je abstrakce a nic takového není. Žádná kultura neexistuje sama od sebe. Kultury vždy existují interakcí, žádná kultura není monolit, protože všechny kultury se vyvíjejí. Tak jako se vyvíjí biblická kultura Izraele, tak se vyvíjí kultura řecká. Vyvíjí se v interakci a jejím zřetelným projevem je doba končícího Starého zákona, doba intertestamentární a doba začínajícího Nového zákona.

Filosofie proniká i do Pavlových spisů. Když například Pavel používá formulaci „*v něm, skrze něho a pro něho bylo vše stvořeno*“, tak si posloužil stoickou filosofií, která přesně tyto předložky používá, aby vyjádřila určité typy kauzality. Když mluvíme o filosofii, neměli bychom zapomenout na Filona Alexandrijského, jednoho z nejvýznamnějších postav židovské diaspory.²⁶ Jeho snahou bylo inkulturovat židovství do helénistického životního způsobu. Filon psal se zvláštním zaměřením na proselity a vzdělané pohany. Ve svých dílech vyzýval k věrnosti a úctě v pravého Boha a k usilování o zbožnost a ctnost. Snažil se také o inkulturaci Zákona. Zákon interpretuje především z etického pohledu a zachovává celý vnitřní židovský obsah. Apoštol Pavel postupoval zcela opačně. Filonova důležitá myšlenka je například ta, že člověk je ve své mravní zodpovědnosti svobodný, ale protože je hříšný, tak je odkázán Boží milosrdenství. Kladný vztah k Bohu a spolupráce s Boží milostí zaručuje dobré mravní jednání. V očích Filona je otrok stejný člověk jako každý jiný. I otrok má právo na slušné zacházení. Jeho pozornosti neunikly ani vztahy mezi mužem a ženou. Klade na ně zvláštní důležitost, ale v jeho úhlu pohledu je žena podřízena muži. Filon ve svých úvahách nenechává stranou ani otázku rovnosti lidí před zákonem, lépe řečeno před právem. Filon má laťku co se týče etiky velmi vysoko. Plnění tóry je pro něj cesta do ráje.²⁷

Velké rozdíly mezi římským a židovským náhledem na svět spočívaly v pohledu na morálku. Někteří Římané vysvětlovali své konzervativní morální instinkty učením helénistických filozofických škol, které jen zřídka předepisovaly konkrétní vzorce chování, podporovaly však etický přístup k všednímu životu a posilovaly tak standardní

²⁶ Filon Alexandrijský (25 př. n. l.-50 n. l.)

²⁷ RYŠKOVÁ, Mireai. *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum, 2010, s. 47 – 49.

předsudky odlišnými způsoby. Například epikurejci často žili prostým a asketickým životem.²⁸

Podstatně rozšířenějším filosofickým směrem byl stoicismus. Stoické učení přinesli do Říma řečtí filosofové. Základem stoické etiky je přesvědčení, že ctnost a morální kvalita tvoří třídu samu o sobě. Být ctnostným člověkem znamená být šťastný, a co je mravně dokonalé, může být skutečně dobré. Všechna další dobra, jako je bohatství a rozkoš, nejsou dobra skutečná, mohou být zneužita pro špatné účely. Poznat, co je správné, vyžaduje moudrost, tedy morální člověk musí být také moudrý.

Dalším filosofickým směrem, který se v římské říši uchýtil, byl nekompromisní směr etiky kyniků. Kynikové učili, že člověk má žít v souladu s přírodou. Ten, kdo bral toto učení zcela vážně, pohrdal společenskými normami i majetkem s výjimkou toho nejnnutnějšího. Snad ani nepřekvapí, že ti kdo žili striktně v souladu s tímto učením, mohli být nahlíženi úřady jako nebezpeční anarchisté.

Vedle těchto filosofických směrů, které při diskusích o etice braly náboženství spíše jako něco vedlejšího, nelze říci, že by Římané přistupovali k uctívání bohů nějak vlažně. Naopak, náboženské rituály tvořily pevnou součást života každého Římana.²⁹ Všeobecný názor byl, že bohové schvalují morální jednání a nemorální je pobuřuje. Je tu, ale jeden problém. Římští bohové nevytyčili pro lidské jednání konkrétní pravidla. Snad se mohli občané řídit tím, že špatné jsou skutky, které bohové trestají. Vztah k bohu neznamenal pro Římany posílení lidské morálky, nýbrž prosté přání dát bohům co jim náleží. Morální filozofové zakládali svou etiku na rozumu.

Oproti tomu Bůh Izraele přesně nařizoval, jakým způsobem by měli lidé žít. Hospodin stanovil jasná pravidla pro vztahy mezi lidmi i mezi Bohem a člověkem. Pro zbožného Žida byl Zákon především návodem, jak žít v souladu s tím, co Bůh požaduje. Židovská morálka stála na Božích příkázáních. Žid se nemohl vymlouvat na neznalost Božích požadavků ohledně morálního chování, a to z prostého důvodu, protože v synagoze byl se vším obeznámen. Synagoga byla výjimečná instituce pro mravní vzdělávání

²⁸ Za pozdní republiky byl mohutným propagátorem epikurejství básník Lucretius, autor krásné latinské básně *O přírodě*, a jeho současník Filodemos, pocházející ze syrské Gadary. Tito dva zpopularizovali epikurejské myšlenky mezi mladými římskými aristokraty.

²⁹ GOODMAN, Martin. *Řím a Jeruzalém – Střet starověkých civilizací*. Praha: Rybka Publishers, 2007, s. 227 – 229.

v římském světě. Římské filosofické školy, které byly v jistém smyslu synagogám nejbližší, však byly jen pro intelektuální elitu.³⁰

Položme si otázku, nakolik se lišil životní styl obyvatel Jeruzaléma a Říma či Řecka. Města antického Řecka vyznávala kult zdraví a krásy. V Římě se zase vyznává síla a svaly, odhalené tělo apod. Římané se za mužskou nahotu nijak nestyděli, což se nejnápadněji projevovalo ve veřejných lázních.

Ideál ženské krásy, ten známe jen z mužské perspektivy. Na sochách jsou ženy zachycovány mladé, štíhlé, zralé k lásce. Římané převzali podle všeho představu o ženské kráse plně z helénistického světa. Obecně řečeno vztah pohanů k lidskému tělu byl neskutečně uvolněný. Postoj Židů k lidskému tělu snad nemohl být odlišnější. O nečistotě, vztahu muže a ženy a dalších jiných příkazech hovoří Pentateuch a další části Hebrejské bible.

Protichůdné postoje k lidskému tělu podbarvují odlišný přístup Židů a Římanů či pohanů ke světským radovánkám. Římané zřejmě schvalovali okázalé požitkářství, jaké v Jeruzalémě vyjma Herodovy rodiny nenajdeme. Bohatší Římané si dopřávali exotická jídla. Nadměrné pití se stávalo až společenským problémem. I Židé stejně jako Římané samozřejmě pořádali hostiny, a to jak v rámci náboženských rituálů, tak při rodinných příležitostech. Některé rituální pokrmy měly pevně stanovená pravidla. Střídmé popíjení vína se považovalo za zdraví prospěšné, ale opilství bylo naopak chápáno jako něco špatného.

V oblasti sexu panoval názor, že svobodný občan si může dopřát takových potěšení, jaké se mu líbí, pokud při tom neporuší důstojnost římské ženy provdané za někoho jiného. Většina Židů mluvila o manželském sexu jako o činnosti příjemné pro muže i ženu.³¹ Ale manželský sex byl jediným druhem sexu, který si mohli Židé bez výčitek svědomí užívat. Jistěže toto všichni Židé nedodržovali a někteří páchali cizoložství a vyhledávali služby prostitutek, nicméně takové jednání bylo shledáváno za hříšné. Ještě více se Židé od Římanů odlišovali v sexuálních mravech přísným zákazem homosexuálních styků.³²

³⁰ Tamtéž, s. 232.

³¹ GOODMAN, Martin. *Řím a Jeruzalém – Sřet starověkých civilizací*. s. 252.

³² Srov. Gn 38,8 – 10; Lv 18,22; Gn 19,1 – 13.

2 Základy Pavlovy etiky

Kdo chce pochopit Pavla, jeho teologii a myšlení, musí se připravit na cestu, která není rovná ani z kopce, ale klikatá a strmá. Pavel jako misionář v Malé Asii a Řecku zakládal při svých cestách nové obce věřících. S těmito téměř výlučně pohanokřesťanskými obcemi zůstával v úzkém kontaktu a i během své nepřítomnosti sledoval vývoj života v obcích. Listy, které jim psal, jsou svědectvím jeho spojení s nimi, jeho radostí, utrpením a starostí. V nich obce posiluje, dodává jim odvahy, utěšuje je a napomíná, uděluje pokyny a pomoc.³³

Na úvod bychom si měli uvědomit rozdíl mezi etikou evangelií a etikou Pavlových listů. V Pavlových listech je ve většině případů přítomna etika či poučení velmi konkrétní, vztahované k určité situaci. Pavel se většinou vyhýbá různým obrazům a podobnostem, které my známe z evangelií. Měli bychom mít na mysli při čtení Pavlových dopisů, komu a při jaké příležitosti a situaci je psal.³⁴

Pavel také připomíná na začátku svých listů božský původ svých dopisů, když v Řím 1,1 píše toto: „*Pavel služebník Krista Ježíše, povoláný za apoštola, určený k hlásání radostné zvěsti*“.³⁵ Mravní přikázání v Pavlových listech jsou pravidla jednání a norem ve striktním slova smyslu.³⁶ Pavel tedy není nějakým povrchním hlasatelem, ale je velice konkrétní a precizní. Přesně říká, čeho by se měl člověk vyvarovat a co by měl v sobě rozvíjet, upozorňuje na ctnosti a neřesti.³⁷

Pavlovo založení etiky vychází z jeho teologie a soteriologie. Základem Pavlovy etiky je svrchovanost a láska Boží v Kristu Ježíši. Prvním požadavkem je přijmout odpouštějící milost a žít z ní, zejména ve vztahu k bližnímu. Přední místo má odpouštění a vyvarování se mstivosti. Náplní tohoto života je tedy láska, která se nezastavuje na hranici církve, nýbrž nás váže ke všem.³⁸

³³ PORSCH, Felix. *Mnoho hlasů, jedna víra*. Praha: Zvon, 1993, s. 126.

³⁴ Například Pavlův výrok: „ženy necht' v církvi mlčí“ (1 Kor 14,34). Pavel má zajisté na mysli pořádek při bohoslužbě, aby nebyl zmatek.

³⁵ Srov. PAPEŽSKÁ biblická komise. *Inspirace a pravda Písma svatého*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015, s. 57.

³⁶ Srov. Řím 12,17

³⁷ 1 Kor 6,9n; Gal 5,19n

³⁸ Gal 6,10; Řím 13,8 – 10; 1 Kor 13

Pavel si také uvědomuje a počítá s tím, že Bůh ve své svrchovanosti jednotlivým lidem vyměřuje rozličnou míru víry, vede je rozličnými cestami a dává jim rozmanité úkoly, jež se mají snažit rozpoznat ve svém svědomí usměřňovaném vírou a poslušností.³⁹

2.1 Indikativ – imperativ

Křesťan je novým stvořením, křesťan podle Pavla má „život v Duchu“, což znamená dvojí. Na jedné straně je to dáno počáteční milostí, ospravedlněním a křtem.⁴⁰ Na druhé straně má člověk podle toho žít a jednat. Také zde je značné napětí mezi oním *již ano a ještě ne*, které již dobře známe z Pavlovy eschatologie. Jde tu v našem případě o napětí mezi tím, co je nám dáno a mezi naším jednáním, skutky a vystupováním. Je nám dán veliký dar, ale i úkol a my bychom ho měli potvrzovat naším budoucím chováním a činy, které by měly odpovídat tomuto daru. Již ano – ještě ne odkazuje na napětí mezi současností a eschatologickým naplněním.⁴¹

Křesťanský život je odpovědí na zdarma daný dar milosti, který jsme všichni dostali v Kristu. Z toho vyplývá, že člověk nemá vůči Bohu žádný dluh. Pavel však zastává názor, že skutky jsou nutné pro naši spásu, ale tyto skutky chápe jako víru projevující se láskou.⁴² Ospravedlnění čili odpuštění hříchů a vnitřní posvěcení se nedostává člověku proto, že koná skutky předepsané zákonem Mojžíšovým, nýbrž protože věří v Ježíše Krista a žije z Krista.⁴³ Co je to zákon Mojžíšův? Není to zřízení konečné, nýbrž přechodné. Je to jen jeden úsek ve vykupitelském plánu Božím. Život věřících už není určován Zákonem, jak Pavel zdůrazňuje, ale Duchem.⁴⁴

Věřící v Krista je podle Pavla novým stvořením a měl by z toho vyvodit důsledky pro své jednání. Jinak řečeno, jde tu o vztah mezi ontologickým indikativem a mravním imperativem. Tím, že bývalí pohané přijali křest, se s nimi udála změna, které mají odpovídat skutky. Tedy měli by žít způsobem hodným povolání křesťana. Motivace k takovému jednání mohou spočívat v dějinně spásných událostech.⁴⁵ Dalším druhem motivace by mohl být pocit blížící se parusie, kterou prvotní křesťané očekávali. Také

³⁹ Srov. Řím 12,3

⁴⁰ Srov. 1 Kor 6,11b

⁴¹ TRILLING, Wolfgang. *Apoštol Pavel – misionář a teolog*. Praha: Vyšehrad, 1994, s. 145 – 146.

⁴² Srov. Gal 5,6

⁴³ MATOUŠŮ, Ludvík. *Svatý Pavel a jeho listy*. České Budějovice: Č.A.T.-Tiskařské a vydavatelské podniky fil. 1948, s. 190.

⁴⁴ PORSCH, Felix. *Mnoho hlasů, jedna víra*. s. 164.

⁴⁵ 1 Kor 10,11: „To co se jim stalo, je výstražný obraz a bylo to napsáno k napomenutí nám, které zastihl přelom věků“. Je tu zmíněna souvislost s osudem vzdorovitých Izraelitů na poušti.

porovnávání či důsledky vyplývající ze vztahu Krista a církve pro soužití mezi mužem a ženou. Když zmiňujeme Krista a jeho církev, nesmíme nechat bez povšimnutí i Pavlovu christologii. Kristova církev musí držet pohromadě, nelze ji rozdělovat nějakými nesváry a vyvyšováním některých členů obce nad jiné – Kristus není rozdělen.⁴⁶

Věřící už nemají žít podle těla, nepropadat žádostivosti těla, ale mají jednat podle Ducha. Přesto všechno není možno si myslet, že když žijeme z Ducha, nemusíme se řídit normami a zákony. Tak to jistě Pavel nemyslel. Místo litery nastal „zákon Ducha a život v Kristu Ježíši“. Zákon Ducha není nějaká vnější norma jako u Zákona, nýbrž je to nová síla, která pomáhá či uschopňuje žít z Krista a jednat podle jeho Ducha. Život křesťanů, jejich bytí je novým životem založeným na Kristu. Jak píše Pavel v druhém listu do Korinta: „*Kdo je v Kristu, je nové stvoření. Co je staré, pomínulo, hle, je tu nové*“. Na počátku je dar Ducha, dar Boží lásky k člověku (indikativ) a na tento dar má člověk adekvátně odpovědět svým jednáním (imperativ). V Gal 5,25 píše Pavel: „*Protože Duch je naším životem, podle Ducha také jednejme*“.

Základem lidské mravnosti je Boží jednání s člověkem, skrze něhož je pak schopen se správně rozhodovat. Je tu zřetelný důraz na osobní vztah, na to, že člověk odpovídá na Boží pozvání, na to, co udělal Bůh v Ježíši Kristu.

Etika apoštola Pavla je zaměřená na rozum, na to, že člověk je schopen nahlížet na své jednání a správně se rozhodovat. Člověk na to, co se dozvídá o Bohu, odpovídá tím, jak sám žije, a právě mravnost je tou odpovědí Bohu na jeho pozvání.⁴⁷ Pavlovi nejde čistě o racionální uvažování, o praktický rozum sám o sobě, jde mu o obnovu mysli, o spojení s vírou. Nesmíme ztrácet zrak pro Boha, který je v posledku tajemstvím (to se stalo Izraelitům, když nepoznali Božího Syna), který nemůže být cele popsán lidským rozumem. Bůh je původce všeho myšlení, původce všeho života, je to Bůh, který není vidět, pokud se sám nechce zjevit.

I když Pavel zakládal svou etiku na rozumném a správném jednání skrze nové bytí, nebyl jistě žádný fantasta, ale realista. Znal stav tohoto světa a nedělal si o něm iluze. Když mluví o tom, že křesťan je již nyní vykoupený a osvobozený z moci zla, tak nemyslí, že je to nyní už něco přirozeně vynuceného. Podle Pavla je sice křesťan

⁴⁶ 1 Kor 1,13

⁴⁷ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. Praha: Karolinum, 2014, s. 420.

vykoupen, ale to neznamená, že už je spasen. Jeho víra a způsob života z víry se musí odrážet v každodenním životě. Křesťan ještě žije „v těle“ v tomto světě, kde působí mocnosti zla.⁴⁸ Díky Boží milosti není ale člověk bezbranný vůči hříchu. Apoštol Pavel napomíná a nabádá k bdělosti a stálosti: „Bud’te bdělí, stůjte pevně ve víře“ (1 Kor 16,13).⁴⁹

⁴⁸ Srov. Iz 27,1; Žl 74,14; Job 40, 25 – 32. V těchto pasážích se objevuje motiv livjátána, který je v pozdější Novozákonním pojetí předobrazem moci temnot. Někteří biblisté vidí v livjatanovi moc zla a chaos. Prof. M. Balabán dokonce mluví o livjatanovi jako moci chaosu už před vznikem světa. Tento chaos vzdoruje původnímu aktu stvoření. Osobně bych se zde už bál jakéhosi dualismu. (časopis Protestant, Pro Homine 2009/ Livjátán-moc chaosu s uzdou Hospodinových ořání a her)

⁴⁹ PORSCH, Felix. *Mnoho hlasů, jedna víra*. s. 166.

3 Základní etická témata

V lidském jednání má být na prvním místě přítomna láska. Boží láska se má odrážet v lásce člověka k člověku, křesťana k bližnímu. Pavlovo velké téma je láska, která přímo tryská ze vztahu, který k nám obyčejným lidem má sám Bůh. Pavel má ale i další zásady, na nichž staví svá etická témata. Apeluje na rozum, na zdravý úsudek (1 Kor 5,6), klade na srdce svým posluchačům, že mají mít sociální citění, když kritizuje nepořádky při hostinách (1 Kor 11). Pavel chce od křesťanů, aby žili pokojně, věnovali se práci, zajímají ho tedy sociální otázky (1 Tes 4,11n). Stranou zájmu u apoštola nezůstávají ani otázky spojené s hrozbou trestu nebo naopak příslibem odměny, například v souvislosti s ničivou nejednotou v tamější církevní obci, která je Božím chrámem (1 Kor 3,17). V souvislosti například s manželským životem vybízí křesťany, aby brali zřetel na to, co se líbí Bohu a co je v jeho očích hanebné (1 Tes 4,7).

3.1 Láska

Novozákonní tradice podobně jako u Pavla ukazují morálku v podstatné spojitosti se společenstvím. Láska ve společenství hraje důležitou roli, jak nám Pavel velmi zřetelně ukazuje v listu Římanům. Zde Pavel mluví o lásce. Zdá se, že se tu apoštol vrací k tématu střízlivého smýšlení (Řím 12,3), aby římstí křesťané byli stejného smýšlení. Mají-li žít v souladu se všemi, musí být jejich láska opravdová, nepředstíraná (Řím 12, 9-13). Pavel pak v pár verších popisuje konkrétní projevy lásky: „Vzájemně se milujte srdečnou láskou, jeden druhého předcházejte s úctou, neochabujte v horlivosti, služte Pánu“. Tyto projevy lásky mají znázorňovat primárně vztah mezi obnovenou myslí a opravdovou láskou. Jak Starý, tak i Nový zákon výslovně potvrzují, že bez lásky k bližnímu není možná opravdová láska k Bohu (1 Jan 4,20).⁵⁰

Pavel nevnímá lásku jen ve smyslu emocí a erotiky ani jen jako vztah mezi přáteli, nýbrž ji chápe ve smyslu univerzálním, lásku, která se dává bez podmínek. Taková láska platí o Bohu, ale to neznamená, že by se o takovou lásku neměl pokoušet i člověk. Může člověk jen tak sám od sebe napodobovat a prožívat lásku Kristovu? Jistě ne.⁵¹ K této lásce ho uschopňuje jen milosrdenství Boží a to je dar. Ježíš dostává lásku od

⁵⁰ JAN PAVEL II. *Veritatis splendor*. Praha: Zvon, 1994, s. 21.

⁵¹ Tamtéž s. 29.

Otce a sám ji předává učedníkům. Kristovým darem je Duch svatý a jeho prvním plodem je láska (Gal 5,22).

Když Pavel vypočítává různé druhy charismat, kterými Duch církev naplňuje, označuje lásku za mnohem vzácnější cestu (1 Kor 12,31). Jeho popis lásky jak se projevuje ve společenství z třinácté kapitoly listu do Korinta, je jednou z nejúchvatnějších pasáží Nového zákona.⁵² Láska v Pavlově smýšlení nikdy nepřestává. V našem konečném stavu víra a naděje pominou, ale láska patřičně zesílená zůstane a bude určovat podobu celého eschatologického života. Láska je Bůh, láska je podstatou Boha.

Vtělený Bůh Ježíš Kristus ve svém lidství osvědčil Otcí věrnou lásku až do konce. Pavel vyjadřuje skálopevné přesvědčení, že ti, kdo jsou Kristovi, jsou zakotveni v Kristu, nemůže od jeho lásky nic oddělit (Řím 8,35 – 39).⁵³ Je to nádherné místo, které také mluví o Boží prozřetelnosti.⁵⁴ Touto prozřetelností míníme péči, kterou Trojjediný Bůh prokazuje svým tvorům tak, že jim pomáhá, aby dosáhli svého posledního určení v Kristu. Prozřetelnost nevylučuje lidské konání, ale nevylučuje ani existenci fyzického i mravního zla. Pokud ale je láska Kristova stále s člověkem, tak mu dovoluje, aby byl novým stvořením a jednal jinak, ne jako sebestředný egoista.

3.1.1 Chvalozpěv na lásku

V kapitole o lásce se nemohu nezmínit o „chvalozpěvu na lásku“, jak je často nazývána třináctá kapitola prvního listu do Korintu, i když neobsahuje formální prvky zpěvu. Dlužno podotknout, že text neobsahuje substantivum *chvála* ani sloveso *chválit*. Hned na začátku hymnu Pavel velmi přesvědčivým a důrazným způsobem vyjadřuje, že láska je nenahraditelná a nelze se bez ní obejít. Snaží se zřetelným způsobem zdůraznit význam lásky. Pavel jistě chtěl působivě vyjádřit své myšlenky, ale šlo mu i o to poučit a povzbudit korintské křesťany. To, jak popisuje lásku ve svém hymnu, zdá se srozumitelné a použitelné v praktickém životě. Drobné každodenní činy lásky jsou napájeny ze zdroje té „velké lásky“. Ona Boží láska, láska Kristova, je ta síla, která se projevuje v jednotlivých činech.⁵⁵

⁵² PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 154.

⁵³ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. s. 421.

⁵⁴ Srov. Mdr 8,1

⁵⁵ TRILLING, Wolfgang. *Apoštol Pavel – misionář a teolog*. s. 14.

Krátce bych se ještě vrátil do Korintu. Ve výčtu negativních vlastností klade Pavel na první místo závist. Láska nezávidí a není žárlivá. Zde se podle mého mínění apoštol zaměřil na poměry v Korintu, na žárlivost mezi jednotlivými skupinami, které měly sklon k velkolepým řečem a velkolepé rétorice. Co z toho vzniká? Sklon k osobnímu uspokojování, egoismu, bezohlednosti a vyvyšování nad ostatní. Pavel vůbec varoval před domýšlivostí či nafoukaností, která zamlžuje správnou hodnotu, což může vést až k přehlížení skutečnosti.⁵⁶

V úvodu se Pavel snaží podtrhnout potřebnost lásky. Vzdát se dobrovolně majetku, nasadit i vlastní život a přijít o něj – i to je málo. Příkladem snad mohl být Pavlovi mučednický příběh sedmi makabejských bratrů. Oběť vlastního života je v té době pokládána za nejvyšší náboženský projev.⁵⁷ Pavel ale ani tomuto nedává přednost před láskou. Ale jaksi za oponou už můžeme v této chvíli cítit motiv dobrovolné Kristovy smrti na kříži a zde je i nejhlubší motivace lásky.

Jak ale vlastně tato láska vypadá, láska, o které tak obdivuhodně Pavel mluví. Ve verších 4 – 7 se zaměřuje ne na podstatu lásky, ale slovně se nám snaží nastínit, co láska dělá a co nedělá. Verš 5 začíná slovy, že láska nejedná nečestně, v jiném překladu se píše, že nedělá, co se nesluší. Jaké oblasti chování či hodnot se tento verš týká? V 1 Kor 7,36 Pavel použil obrat „*jednat nečestně*“ o chování snoubence vůči své snoubence.⁵⁸ Smysl toho místa asi zahrnuje celou oblast vnitřní a vnější stydlivosti až k vnitřnímu a vnějšímu pořádku a kráse. Domnívám se, že i tento úsek je směřován k chování korintských křesťanů. Dále říká Pavel, že láska nehledá svůj prospěch. Co tím chce říci? Jistě to, co pokládá za podstatné u každého věřícího v Krista, nehledat svůj prospěch, ale žít pro druhé.⁵⁹ Je špatné každé prosazování sebe, které přehlíží potřeby druhých. Pavel sám jde v tomto smyslu příkladem v 1 Kor 10,33: „Já se také snažím všem vyjít vstříc. Nehledám svůj vlastní prospěch, nýbrž prospěch mnohých, aby byli spaseni“.⁶⁰

Láska je klidná, nenechá se vyvést z míry, nedá se vydráždit. Co tím chtěl Pavel posluchačům naznačit? Když provedeme malý exkurz do Nového zákona, a to

⁵⁶ Srov. 1 Kor 5,1 - 2

⁵⁷ HAWTHORNE, Gerald. – MARTIN, Ralph. – RED, Daniel. *Dictionary of Paul and his letters*. Leicester: Inter Varsity Press, 1993, s. 72.

⁵⁸ Výrazy čestný, nečestný, jednání čestné, nečestné najdeme u Pavla také v Řím 1,27; 1 Kor 12,23; 13,5.

⁵⁹ Srov. Řím 15,2 – 3; 1 Kor 10,24.

⁶⁰ Srov. Flp 2,4

konkrétně do Sk 17,16, tam se sloveso *dráždit*, *podněcovat* či *rozčilovat* objevuje v neutrálním významu, protože je užito o Pavlově vnitřním rozpoložení při prohlídce Athén, které byly plné model. Pavel ale nereaguje přehnaně impulsivně. Domnívám se, že v 1 Kor 13,5 můžeme číst narážku na neshody, handrkování u některých korintských křesťanů. Asi zásadní v tomto verši je, že kdo věří v Krista, nedá se strhnout k impulsivním, vášnivým sporům a není vůči druhému zatrpklý. Nebude v sobě pěstovat vzpomínku na způsobené bezpráví.⁶¹

V následujícím šestém verši chtěl zřejmě Pavel říci, že láska nemůže mít radost z něčeho špatného, zlého a nepravdivého. Tak jak to vyjadřuje v Řím 1,18; 2,8.⁶² Substantivní pravda v tomto případě musí být dána do souvislosti s praktickým jednáním. Každopádně pravda je předmětem radosti ze správného života spolu s druhými. Zde jsou nepochybně v popředí otázky praktického života, ale neměli bychom ztrácet z očí i otázky pravdy evangelia.⁶³

V sedmém verši Pavel říká, že láska všechno vydrží, nepodlehne nepříznivým situacím, prostě je stále sebou. To, že vše vydrží, neznamená, že si vše nechá líbit, ale rozhodně nepřestává milovat i ty, kteří se chovají jinak. Pavel má možná na mysli to, že když jednáme s druhými lidmi, mohou být i chvíle zatížení a zkoušek. Nesmí nás to ale přivést ke zkratkovitému jednání či dokonce odplácení zla zlem, tak láska nejedná. Další výpověď spojená s veršem sedm je, že láska se nenechá odradit zklamáním, které přináší jednání druhých. Prostě a jednoduše láska stále věří. Tento postoj je podle Pavla možný jen pro toho, kdo je pevně zakotvený ve víře v Boha a jeho jednorozeného Syna. Je zřejmé, že člověk bude muset překonávat v životě překážky, protože nemůžeme spoléhat jen na tu lepší stránku člověka, ale i na konflikty a překážky, které se staví lásce do cesty. Na chování a jednání lidí, na události, které zasahují do lidského života, naráží vyjádření, že láska má naději, že stále doufá.⁶⁴ Pro lásku neexistují beznadějně případy. Tato naděje se opírá o Krista. Ve verších 4 -7 vykresluje apoštol Pavel podobu lásky, kterou měl zřejmě na mysli, když začal mluvit o mnohem účinnější cestě.⁶⁵

O jakém druhu lásky Pavel asi hovoří? Je to láska k Bohu, láska k bližnímu nebo láska Boží či Kristova k lidem? Především právě z těchto veršů se zdá být evidentní, že se

⁶¹ TICHÝ, Ladislav. *Chvála lásky*. Olomouc: Universita Palackého, 2008, s. 74 – 76.

⁶² BORNKAMM, Günther. *Apoštol Pavel*. s. 122.

⁶³ TICHÝ, Ladislav. *Chvála lásky*. s. 79.

⁶⁴ HAWTHORNE, Gerald. – MARTIN, Ralph. – RED, Daniel. *Dictionary of Paul and his letters*. s. 578.

⁶⁵ Srov. 1 Kor 12,31

jedná o lásku k bližnímu, o lásku, kterou má křesťan vůči druhým lidem. Ovšem nesmíme zapomínat na širší kontext Pavlových listů a pak je jasné, že takto jednostranný pohled nestačí. Nesmíme zapomínat na původ lásky (Řím 5,5). Zdrojem lásky je podle apoštola Pavla láska Boží, která se projevila v Kristu. Na tuto lásku křesťan odpovídá svou láskou ke Kristu, která se právě projevuje onou činnou láskou k bližnímu. Víra se projevuje láskou a místo zosobněné lásky je třeba si dosadit Krista (Gal 5,6).⁶⁶ Tato láska zahrnuje všechny lidi, tedy i nepřátele. Nejen v Novém zákoně máme texty, které vybízejí k lásce k nepřítelům. Rovněž ve Starém zákoně máme texty, které se týkají lásky k nepřítelům a které k ní povzbuzují.⁶⁷ Ovšem zdá se, že láska k nepřítelům ve Starém zákoně není úplně totéž, jako tatáž láska v Novém zákoně.⁶⁸ Novozákonní pojem lásky bez hranic je těsně spojen s životem a působením Ježíše Krista.

Třetí část Pavlova textu o lásce začíná osmým veršem. K takovému rozdělení textu se přiklání velká část biblistů.⁶⁹ V ekumenickém překladu je začátek tohoto verše přeložen takto: „Láska nikdy nezanikne“. Ale v řeckém originále je napsáno: „Láska nikdy nepadá (neselhává)“.

Vůči tomuto majestátnímu konstatování: „láska nikdy nezanikne“, staví Pavel tři duchovní dary (charismata) - prorocství, mluvení jazyky a poznání. Nemůžeme si nevsimnout, že v prvním verši apoštol naráží na dar jazyků, kterého si Korintšané velmi cenili. Zde však nejdříve zmiňuje dar prorocství, který hodnotí výše než dar jazyků, protože má větší význam pro budování církve. Král představoval v Izraeli autoritu, která určitým způsobem odkazovala k autoritě Boží a byla také jejím garantem. Král byl někým, kdo pomáhá lidem žít podle Božího zákona. Jenže v Izraeli existovala ještě jiná autoritou vybavená postava, která je neméně důležitá, která často stojí v protikladu k postavě krále, totiž prorok. Prorok je v některých vlastnostech své existence předchůdcem mesiáše, jeho předobrazem. Především je poslán Hospodinem k lidu, aby byl stálou výzvou pro jejich svědomí, aby byl apelem na jejich víru.

Ve verši devátém Pavel zaměřuje svůj pohled na tento život. V tomto životě částečně poznáváme a prorokujeme. Opět podtrhuje lásku, která je více než prorokování, které je

⁶⁶ Srov. Řím 12,14; 1 Kor 4,12; 1 Tes 5,15.

⁶⁷ Srov. Ex 23,4n; Žl 7,5; Př 25,21n.

⁶⁸ Srov. Žl 137,9

⁶⁹ TICHÝ, Ladislav. *Chvála lásky*. s. 88.

jistě také důležité pro prvotní církve. Dary proroctví a poznání umožňují jen nedokonalé poznání Boha, ale láska, ta umožňuje, aby byl člověk poznáván Bohem.⁷⁰

Náznak eschatologické skutečnosti, kterou Pavel nepochybně spojoval s druhým příchodem Krista, nacházíme v desátém verši. V jedenáctém verši chtěl apoštol zdůraznit obrovský rozdíl ve smýšlení, mluvení a uvažování dítěte a dospělého. Je to názorný příklad z lidského života, jímž chce Pavel vysvětlit myšlenku předchozích tří veršů.

Svou formulací obou částí dvanáctého verše chtěl Pavel zřejmě ještě názornějším a výmluvnějším způsobem vyjádřit rozdíl mezi duchovními dary a láskou pomocí rozdílu mezi skutečností na tomto světě a na věčnosti.⁷¹

V závěru apoštol znovu seřadil víru, naději a lásku. Na první místo klade lásku. Víra bude nahrazena patřením na Boha a naděje také nebude mít důvod své existence.⁷² Můžeme se téměř s jistotou domnívat, že apoštol Pavel také v Korintu hlásal, že každý kdo věří v Krista, musí projevovat lásku. Jeho život by měl být nesen nadějí, která se projevuje vytrvalostí. Pro Pavla je láska cesta, která převyšuje všechny duchovní dary, přesto se na závěr cítil být povinen připomenout také víru a naději, které patří neoddělitelně k životu, toho kdo vyznává Krista.⁷³

Z etického pohledu je pro nás asi nejzajímavější druhá část textu a to jsou verše 4 – 7. Jsou zde příklady, které se dotýkají konkrétního života a jeho situací, které znal Pavel ze svého působení. A to buď osobně tím, co zažil s korintskými křesťany nebo co o nich slyšel. Tyto situace jsou obecně lidské a tak taková charakteristika lásky promlouvá silným způsobem i k dnešnímu člověku.

3.2 Svoboda

Pavel žil ve společnosti, kde svoboda byla především určena sociálně-právním kontrastem vůči otroctví.⁷⁴ Témata týkající se otroctví a propouštění na svobodu využívá Pavel ve smyslu nábožensko-etickém. Nutno si také všimnout, že pokud jde o výroky o svobodě, tak mohou být v doslovném významu, zřetelně deskriptivním

⁷⁰ Srov. 1 Kor 8,3

⁷¹ TICHÝ, Ladislav. *Chvála lásky*. s. 92 - 96.

⁷² Řím 8, 24

⁷³ TICHÝ, Ladislav. *Chvála lásky*. s. 102.

⁷⁴ Srov. Gal 3,28; 4,21 – 31

(Gal 3,28) a na druhé straně výrazně teologicky určené výroky (Gal 2,4). Ovšem to také mohou být výroky o svobodě, které nelze umístit ani na jednu či druhou stranu (Gal 4,21 – 31).⁷⁵

Jak už jsem zmínil, téma svobody bylo již před apoštolovým působením i za jeho aktivního života pojmem mnohoznačným, avšak i nebezpečným politickým heslem. Nesmíme zapomínat na politické ambice Řeků, Římanů i některých židovských skupin. Do tohoto prostředí vstupuje křesťanské kérygma se svobodou a osvobozením.

Svoboda je mnohými exegety považována za hlavní téma listu Galatským. Epištola skutečně dokazuje, že svoboda má své pevné místo v Pavlově teologickém myšlení. Pavel chápe Ježíšovo životní svědectví jako obraz, který nám ukazuje, co je svoboda ve svém nejvyšším dovršení. Je to svoboda od litery a zákona, od úzkosti hříchu a viny. Když se na svobodu podíváme pozitivně, tak je to svoboda k životu z Božího Ducha, svoboda odpuštění a lásky.⁷⁶ Svoboda je zbavení ze závislosti na svém vlastním egoismu, který člověka zotročuje. Je také darem milosti, který se projevuje tím, že člověk jedná podle Kristova zákona.⁷⁷ Svoboda člověka se nenaplnuje podáváním vysokých mravních výkonů, nýbrž tím, že dovolí, aby se ho zmocnila Boží láska. Člověk se otvírá Boží lásce, nechává se jí proměňovat. Vzájemné působení člověka a Boží milosti do sebe zapadají.

Svoboda je důležitým tématem listu Galatským: „Vy jste byli povoláni ke svobodě, bratři. Jen nemějte svobodu za příležitost k prosazování sebe, ale k službě v lásce jedni druhým. Vždyť celý zákon je shrnut v jednom slově: Milovat budeš bližního svého jako sebe samého! Jestliže však jeden druhého koušete a požíváte, dejte si pozor, abyste se navzájem nezahubili“ (Gal 5, 13 – 15).

Galatští prožili podle Pavla osvobození, ale potřebují v této svobodě také zůstat. Zachovat si svobodu spočívá v tom, spolehnout se na Ducha svatého. Pavel je ve svém myšlení ovlivněn helénismem a také nesmíme zapomínat, že je Žid. Zatímco řecká svoboda je bytostně spojena se sebeurčením jedince, u Pavla je spjata se spásou

⁷⁵ TICHÝ, Ladislav – OPATRŇY, Dominik (ed.). *Apoštol Pavel a Písmo. Sborník příspěvků z konference*. Olomouc: Universita Palackého, 2009, s. 42.

⁷⁶ SCHOCKENHOFF, Eberhard. *Vykoupená svoboda. O co v křesťanství jde*. Praha: Paulínky, 2015, s. 77.

⁷⁷ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. s. 423.

a vysvobozením od hříchu. Na Pavlovo myšlení mělo asi větší vliv židovské pozadí, než pozadí řecké, i když existuje řada paralel mezi texty Pavlovými a řeckou filosofií.

Pojem svobody ve Starém zákoně nestojí tak úplně v popředí, i když hebrejská tradice zná motivy osvobození, které patří ke klíčovým událostem SZ a to především Exodus. Tuto skutečnost dokládá například svátek Pesach. V jeho jádru je vyjádřena identita Izraele, která je spojena bezprostředně s vysvobozením z Egypta. Na svobodu či vysvobození není pouze vzpomínáno, je také vyhlíženo, což připomíná očekávání konečné svobody u Pavla. Z apoštola je cítit nepochybná znalost židovské tradice, ve které jsou motivy osvobození spojeny se spásou.

Podstata Pavlovy svobody spojuje rovinu teologickou a mravní. Svoboda je typický soteriologický pojem, ale svoboda má i podstatný vztah k mravní orientaci a k mravnímu rozhodování. Pavel chápe „svobodu od“ trojdílně, jako svobodu od Zákona, hříchu a smrti. Zároveň chápe „svobodu k“, jako svobodu v Duchu svatém, svobodu k životu pro Boha, pro Krista a evangelium.⁷⁸

Pavel při svém chápání morálky jasně ukazuje, které druhy chování jsou zhoubné a vylučují z Božího království.⁷⁹ První křesťanská společenství viděla sebe sama v pokračující linii izraelského národa, s morální odpovědností, která s sebou přislušnost k tomuto společenství nese. V listu Galatským Pavel v páté kapitole píše, že budeš milovat bližního svého jako sebe samého, což je jasný odkaz na Starý zákon (Lv 19,18). Svoboda je darem, který se projevuje tím, že člověk jedná podle zákona lásky.⁸⁰

Pokora a zastávání se utlačovaných, to je charakteristická vlastnost křesťanské existence. Nemyslí se tím pokora jako nějaká servilní podřízenost či dokonce hraná skromnost, která se snaží kompenzovat porážky a neúspěchy v životě. Z biblické pareneze si nelze odmyslet napomenutí k pokoře a k vzájemnému podřizování. Křesťanské obce nemají jednat ze ctižádosti a chlubitosti, ale aby z pokory pokládali druhé za lepší, než jsou oni (Flp 2,3). V Gal 5 se ziskovost a chlubitost zahrnuje mezi

⁷⁸ CIMALA, Peter. Spor o svobodu: Svoboda v listech Pavla z pohledu dějin bádání. *Studie a texty* 2007, roč. 1, č. 10, s. 67 – 80.

⁷⁹ Srov. 1 Kor 5,11; Gal 5,14

⁸⁰ PAPEŽSKÁ biblická komise. *Bible a morálka*. s. 152.

skutky těla, které se neslučují s Božím královstvím. Zatímco mírnost a dobrota jsou poznávacími znameními svobody, k níž jsou pokřtění povoláni.⁸¹

3.3 Svědomí

Už antická filosofie a především stoická, ale i novodobá filosofie, tak i církve hlásá dnes i před tisíci lety, každý člověk má v sobě potřebu jednat dobře a vyhýbat se jednání, které je špatné. Je to vnitřní potřeba člověka a to je vlastní každému člověku ve všech dobách. Tradičně od patristických dob se tomu říká *syneidesis*. Toto pravidlo v sobě člověk má, nemusí být reflektováno, ale je stále přítomno. Někdy se řecké *syneidesis* překládá jako *pravovědomí*, jako určitý prazáklad svědomí, který v každém člověku je a přináší impuls k dobru. Biblický jazyk tento princip propojuje s láskou k Bohu a bližnímu.

V každém národě a civilizaci existuje něco jako prožitek špatného svědomí, určitá bolest v srdci. To se týká starobylých národů, ale i dnešních. Pro odpověď na otázku, jak Pavel vnímá svědomí, by bylo podle mého názoru dobré se podívat do prostředí Izraele, abychom mohli lépe pochopit, poznat a reflektovat apoštolovy výpovědi.

Poprvé bylo slovo *syneidesis* uvedeno v jednom zlomku Demokritova spisu (5. stol. př. Kr.).⁸² Zpočátku mělo význam „vědět o“ (syn-eidenai – společně vědět), až postupem času dostává *syneidesis* charakteristiku vědění o morálním stavu. Nejstarším popsáním, uchopením svědomí, je popis špatného svědomí. Svědomí (lat. *conscientia*) můžeme rozdělit na svědomí předcházející – *conscientia antecedens* a na *conscientia consequens*, čili na následné svědomí. Obrácení se k tomu, co bude, dochází až v prvních staletích před Kristem v římské filosofii. Do té doby se svědomí obrací zpět k tomu, co bylo.

Ve Starém zákoně téměř úplně chybí zvláštní výraz pro svědomí. V hebrejských textech se s ním nesetkáváme. Je nanejvýše jasné, že s nějakým vědomím, které bychom mohli nazvat svědomím, se u lidu Izraele můžeme setkat (1 Sam 24,6; 2 Sam 24,10; 1 Sam 25,30n). David sečte lid a prožívá otřesy v srdci. A to proto, že udělal věc, která byla v rozporu s Hospodinovou vůlí. Srdce (heb. *Léb*) je oním místem v člověku, které je soudcem nad tím, co člověk udělal. Slovo *léb* je v hebrejském pojetí jakési jádro

⁸¹ SCHOCKENHOFF, Eberhard. *Vykoupená svoboda*. s. 108 – 109.

⁸² WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998, s. 189.

člověka, které není pouze etickým soudcem. Srdce je i sídlem fantazie, citů, ale i zároveň sídlo vědění toho, co je dobré a toho, co je špatné. Ve Starém zákoně se objevuje i fenomén dobrého svědomí (Job 27,6). Právě toto dobré svědomí je silně obsaženo v knize Job. Celou knihou Job prochází otázka souvislosti mezi mravně dobrým (zbožným) životem a utrpením, které musí člověk prožívat. Souvisí utrpení s tím, že člověk něco dělá špatně? Jaké vysvětlení dává kniha Job? Dobrý život nezaručuje úspěch ani požehnání. Téma, které je důležité pro přijetí mesiáše, Ježíše z Nazareta. Jeho osobní vztah s Bohem ho rozhodně nepřivedl k osobnímu úspěchu, ale přivedl ho na kříž. I život, který může být z hlediska úspěchu prohraný, neúspěšný, podivně prokletý, může být život, který je v úzkém vztahu s Hospodinem. Celé Jobovo utrpení mělo očistný charakter. On byl schopen vidět Hospodina. Byl schopen pochopit něco, vidět něco (Job 42,5n).⁸³

Dobré svědomí znamená to, že si nejsem vědom něčeho špatného. Starozákonní člověk věří a prožívá, že Jahve je milostivý a odpouštějící Bůh. Na rozdíl od mnohých mýtů u Řeků, člověk není beznadějně vydán výčitkám viny ve svém svědomí. Může přinést svou vinu před Boha a tam od ní být osvobozen – Jahve miluje člověka a stará se o něj.

První autor NZ, který používá *syneidesis*, je apoštol Pavel. Místa, kde se zamýšlí nad svědomím, se nacházejí především v listě Římanům a v obou listech Korint'ánům. Důležitost svědomí tkví u Pavla v tom, že na jeho základě se rozhoduje o osudu člověka před Bohem. Kde by svědomí nemohlo potvrdit člověku, že jednal správně, tam by to věčně znamenalo záhubu před Bohem. Před Bohem nejde o nic menšího než o spásu nebo zavržení. Jedná se zde především o následné svědomí.

Naše přesvědčení dané ve svědomí má velkou sílu a je třeba k němu přihlížet a respektovat ho, a to i u druhých. Dokonce i opírá-li se o nesprávné předpoklady, jako například o myšlenku či domněnku, že se nesmí jíst maso obětované modlám, které je koupeno na trhu (1 Kor 8; 10). Pro Pavla je svědomí zásadně subjektivní veličinou. Tím je jasné, že pod pojmem svědomí se nerozumí něco, co by vždy primárně vedlo objektivně správnému jednání. Jde zde o to, že poznání a jednání u jednotlivce se nerozdvojují. On vlastně jedná, jak správně poznal. Ve svědomí se neposuzuje ani tak

⁸³ Tamtéž, s. 191 - 192.

věc sama, třeba v otázce masa obětovaného modlám, ale zda má člověk o svých činech jasno nebo ne.⁸⁴

3.3.1 Maso obětované modlám

Zastavme se nyní na chvíli u otázky masa obětovaného modlám, a to konkrétně v listu do Korintu v osmé kapitole. Je nad nebe jasné, že křesťané v Korintu nemohli uniknout setkání s pohanskými obětními kulty. Maso prodávané na trhu pocházelo z velké části z pohanských obětí, antika neznala čistě světskou porážku. Otázka, která působí v Korintu rozbroje je, zda může toto maso křesťan jíst a zda ho neznečišťuje. Tato otázka byla zřejmě předmětem velkých sporů.

Někteří lidé, či spíše určité kruhy v korintské obci, si mysleli, že mají „pravé poznání“ (gnosis) a že stojí nad takovými problémy.⁸⁵ Pavel poukazuje záměrně na lásku, která jediná buduje církev a soudržnost obce. Kdo si myslí, že už má poznání, tak se dívá shora na ty, kteří se trápí skrupulemi.⁸⁶

V druhém verši osmé kapitoly Pavel říká: „Jestliže si někdo myslí, že něco plně poznal, ten ještě nepoznal tak, jak je třeba“. Apoštol připomíná Korint'anům, že jestliže se nafoukaně chlubí svým poznáním, tak ještě málo pochopili. Postoj skromnosti a vděčnosti, to je správná odpověď na Boží lásku.⁸⁷

Verš tři: „Kdo miluje Boha, je od něho poznán“. To znamená, že k Hospodinu nelze přistoupit jako k nějakému předmětu, který chceme poznat. Ale je třeba se nechat Hospodinem milovat a vědět, že ho nepoznáme nikdy cele, tak jako něco, co bychom chtěli poznat. Ve verši čtvrtém se praví toto: „Pokud tedy jde o to, zda se smí jíst maso obětované modlám, víme, že modly ani bohové tohoto světa nic nejsou a že jest jen jeden Bůh“.⁸⁸ Otázka vědění je tedy jasná. Celý problém masa obětovaného modlám je relevantní – Korint'ané říkají, že žádní bohové neexistují a mají pravdu.

Dále Pavel pokračuje: „I když jsou tak zvaní bohové na nebi či na zemi – jakože je mnoho takových bohů a pánů – my přece víme, že je jediný Bůh Otec, od něhož je všechno, a my jsme tu pro něho, a jediný Pán Ježíš Kristus, skrze něhož je všechno, i my

⁸⁴ Tamtéž, s. 194.

⁸⁵ HAWTHORNE, Gerald. – MARTIN, Ralph. – RED, Daniel. *Dictionary of Paul and his letters*. s. 578.

⁸⁶ ROTTER, Hans. *Osoba a etika*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, s. 114.

⁸⁷ ORTKEMPER, Josef-Franz. *První list Korint'anům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s. 76 – 77.

⁸⁸ Srov. Dt 6,4

jsme skrze něho“. Zřetelně se vyjadřuje přesvědčení, že Ježíš Kristus je prostředník stvoření a předpokládá víru v jeho preexistenci.⁸⁹ Biblické myšlení, konkrétně apoštol Pavel, nepopírá existenci sociálních a politických problémů a vážně se jimi zaobírá. Co je ale důležité, že jim nepřikládá božský charakter. Život je jimi sice ovlivněn, ale není determinován. V sedmém verši naráží na to, že existují lidé, kteří jsou stále zvyklí na modly a jedí toto maso jako oběti modlám. Problém je právě u těchto lidí, kteří jsou tak zvyklí na modly, že v jejich životě je určitý špatný zvyk, určitá stopa tohoto starého způsobu života, pohanského a modlářského. Tento způsob života je v nich silně zakořeněn a oni ještě nejsou svobodní. Jejich nesvoboda pramení z tohoto starého návyku způsobuje, že když jedí toto maso, tak ho jedí jako maso obětované modlám. Teď se dostává na světlo světa otázka svědomí. Materiálně jíst toto maso samozřejmě není problém, ale co svědomí? Jejich svědomí je nejisté. Tam se odehrává hřích, člověk nejí maso jako neutrální pokrm, ale jako oběť modlám. V tu chvíli není člověk svobodný, jeho svědomí je poskvřeno.

V osmém verši Pavel říká Korintským křesťanům, že je úplně jedno, zda jedí toto maso nebo ne. Nejedná se o věc, která by byla špatná. Zde se Pavel staví na stranu „silných“ a dává jim za pravdu a ukazuje, že takovéto svobodomyšlné pozice sdílí.⁹⁰ V další pasáži nás apoštol upozorňuje na to, že se někdo může pohoršovat nad tím, že já a můj bratr jíme maso obětované modlám. Musíme dávat pozor, abychom nestrhávali bližního svým příkladem k něčemu, co vlastně nechce dělat. Mé svědomí je čisté a já v klidu jím toto maso, ale svědomí mého bratra může být determinováno představou modlářství a jeho svědomí není svobodné. On pak dělá něco proti Hospodinu.

Provinění proti bratru a jeho svědomí a slabosti, je proviněním proti Kristu. Důležitý aspekt Pavlovy teologie. Je tu určitá analogie s eucharistií. Proto se dělá před eucharistií pozdravení pokoje, aby bylo vidět, že naše vztahy v rámci církve jsou dobré. Nesoulad s jednou částí církve je nesoulad s Kristem.

Jestliže je má svoboda taková, že maso obětované modlám pro mě nic neznamena, pak jsem schopen ho nejíst, pokud by to mohlo někomu ublížit. Je to veliký nárok na svobodu člověka. Nejen aby nedělal špatné věci, aby také dokázal nedělat dobré věci z pohledu svého svědomí, které pro druhého člověka mohou být problematické. O co tu

⁸⁹ ORTKEMPER, Josef-Franz. *První list Korint'anům*. s. 78.

⁹⁰ Srov. Řím 15,1

jde? Čili tou cílovou hodnotou, o kterou jde, je soulad křesťanské komunity v rámci nové rodiny Božího lidu.

Závěrem by se snad mohlo konstatovat, že Pavel nedává za pravdu ani jedné straně. Skrupulózní křesťany se snaží zbavit jejich úzkostlivého postoje a těm „silným“, kterým nečiní žádné problémy jíst maso obětované modlám, nabádá, aby úzkostlivé spolukřesťany zbytečně nepohoršovali.⁹¹

Desátá kapitola listu do Korintu líčí více méně totéž co osmá. Apoštol Pavel zaujímá v prvních 22 verších jasné negativní stanovisko k účasti na pohanském kultu. Primárně ale nejde o kult jako takový, ale o společenské styky.⁹² Není to pro Pavla závidění hodná situace, musí najít nějaké řešení a žádný precedens k tomu není. Pavel má v každém případě na mysli soudržnost církevní obce.⁹³ Křesťan má přemýšlet o tom, zda jeho chování či svoboda přispívá k posílení druhých ve víře nebo naopak (Řím 15,2). Pavel posiluje a povzbuzuje křesťany, aby se tolik neobávali znečištění z masa obětovaného modlám. Aby jedli maso, které si koupí na trhu. Všechno patří Hospodinu, proto se smí jíst všechno (Žl 24,1; Řím 14,6).⁹⁴

V 1 Kor 10,27 Pavel říká, že můžeme jíst cokoli, co nám někdo předloží. Je to taková argumentace, že se člověk musí trochu usmívat: „Jezte a neptejte se, odkud to maso je“. Pavel dále pokračuje tím, že jestliže něco přijímám s vděčností, proč mám být odsuzován za to, co je darováno. Argumentace Pavla je taková, že svědomí člověka je místo, které rozhoduje o tom, jestli jednání je hříšné nebo není. Z toho vyplývá, že se nesmí jednat se špatným svědomím. Jednat s takovým svědomím, byť by mě všichni přesvědčovali, že je to v pořádku, nesmím. Nikdo, žádná autorita, mi nemůže přikazovat, abych dělal věci, které nejsou v souladu s mým svědomím. Kdybych takto jednal proti svému svědomí, dopouštěl bych se hříchu před Hospodinem.

Křesťané v Korintu jsou tak zvyklí na modly, že cílový stav je, aby si odvykli od uctívání model. Aby nový život prostoupil do všech oblastí výchovy člověka, výchovy svědomí.

⁹¹ ORTKEMPER, Josef-Franz. *První list Korint'anům*. s. 80.

⁹² Srov. 1 Kor 8,10; 10,23 – 11,1

⁹³ Srov. 1 Kor 14,3n

⁹⁴ ORTKEMPER, Josef-Franz. *První list Korint'anům*. s. 93.

V této kapitole o svědomí bych se rád ještě zmínil o Řím 2,14 – 15. Je to text, který stojí u zrodu veškerého učení o přirozeném mravním zákonu v křesťanském prostředí.

Apoštol zde píše: „Jestliže národy, které nemají zákon, samy od sebe činí to, co zákon žádá, pak jsou samy sobě zákonem, i když zákon nemají. Tím ukazují, že to, co zákon požaduje, mají napsáno ve svém srdci, jak dosvědčuje jejich svědomí, poněvadž jejich myšlenky je jednou obviňují a jednou hájí“.

Polemika, která se tam odehrála, je polemika mezi vyvoleným národem a mezi pohany z římské křesťanské obce. Lépe řečeno jde o reflexi situace Židů a pohanů před Bohem – všichni jsou před Bohem nedostateční, hříšní, protože všichni mají možnost znát Boží zákon, přirozený nebo zjevený. Co mají Židé navíc? Zákon, Boží výroky, Boží zaslíbení atd. Ale to, co Pavel v epistoletě Římanům ukazuje, je skutečnost, že Židem není ten, kdo je obřezán. Židem je ten, kdo má zákon v sobě a nemusí být obřezán. To znamená, že ti křesťané z pohanů mohou být pravými Židy ve smyslu příslušníka pravého Božího národa, pokud v nitru v sobě mají to, k čemu je vede zákon. Apoštol se v této epistoletě také ptá, na čem stojí židovský zákon a na čem stojí desatero. Podle Pavla je to láska, láska je naplněním zákona (Řím 13,8 – 10). Láska k bližnímu je to, co může mít člověk v sobě, ať už je to třeba zatvrzelý pohan. Zda jedná z lásky nebo ne, o tom dosvědčí jeho svědomí.

Rád bych ještě zůstal u Pavlova listu Římanům a zmínil se o čtrnácté kapitole a začátku patnácté. V tomto oddíle apoštol píše o vzájemné snášenlivosti uvnitř křesťanské obce. Mluví tu o slabých a silných ve víře. O slabých psal Pavel už v 1 Kor 8, ale měl na mysli slabé svědomí. V Řím 14,1 – 15,2 by se dalo očekávat, že také bude mluvit o svědomí, ale použil termín *víra*. Proč ta změna terminologie, to není úplně zřejmé. Důvodem by mohlo být to, že se problém v Korintu týkal širší společnosti a v římské obci to byl problém vnitrocírkevní.⁹⁵ V obou případech jde zcela jistě o svědomí, o vnitřní přesvědčení člověka.

V Římě existovaly dvě skupiny křesťanů. První skupinu tvořili křesťané z pohanství a druhou z židovství. Ta druhá skupina se ještě neodvážila odložit židovské obyčeje a to byli převážně ti slabí. Ale striktně nelze dělit silné a slabé podle původu. Apoštol se snaží pomoci oběma stranám, silné utvrdit a slabé nepoškodit.

⁹⁵ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. s. 424.

Již na začátku 14. kapitoly dává Pavel na srozuměnou, která z obou stran mu je bližší a má jeho sympatie. Apoštol nestál na straně slabých, což možná někoho udivilo. Pavel nabádá k vzájemnému uznání. Právě společenství snese zdravou pluralitu v myšlení i ve způsobu života.⁹⁶ Církevní obec není kolektiv, kde by všichni museli kráčet stejným krokem. Důležité je toto: „Ten kdo jí všecko, necht' nezlehčuje toho, kdo nejí, a kdo nejí, necht' neodsuzuje toho, kdo jí; vždyť Bůh jej přijal za svého“ (Řím 14,3). Pavel chce upozornit na nebezpečí pýchy, která je typickým pokušením těch, kdo si myslí, že jsou pokrokoví a ohání se svým poznáním. Věta: „Žádný z nás nežije sám sobě“, je odpovědí na sobectví, egoismus a dostává v pohledu na Krista nový hluboký význam. Úcta k druhému, přijetí druhého, mít pochopení k jeho životní cestě, to není u Pavla jen úcta k důstojnosti člověka jako osobnosti. Pavel se na respektování druhých dívá také teologicky s přesvědčením, že je to Bůh, kdo toho druhého přijal, a proto je třeba, aby jej přijali i jeho bližní.⁹⁷

Co to znamená? Pohled víry zde osvobozuje či přivádí k úctě k jednotlivci. Také k jeho přesvědčení a k jeho životnímu rozhodnutí. Každý bude osobně zodpovědný před Bohem (Řím 14,22). Pavel nabádá, abychom nesoudili druhého podle sebe, když říká: „Kdo jsi ty, že soudíš cizího služebníka? O tom zda obstojí či ne, rozhoduje jeho vlastní pán“. Každý je zodpovědný svému vlastnímu pánovi, jím je u křesťanů jediný Pán Ježíš Kristus, ten povolal k osobní zodpovědnosti vůči němu každého.⁹⁸

Verše 7 – 9 je třeba vidět v kontextu osudu těch, kteří se už nedožijí paruzie. Tehdy Pavel ujišťoval vyznáním víry: „Věříme-li, že Ježíš zemřel a vstal z mrtvých, pak také víme, že Bůh ty, kdo zemřeli ve víře v Ježíše, přivede spolu s ním k životu“ (1 Tes 4,14). Tvrzení o rovnocennosti života a smrti je i důvodem k zamyšlení pro dnešní styl života, který smrt vytěsňuje.⁹⁹ Zdánlivé protiklady života a smrti se sjednocují v Kristu. Nepatříme už jen sobě, ale i Bohu. Apoštol Pavel zdánlivě těžce řešitelný problém mezi slabými a silnými vyřešil pohledem na Krista a jeho dílo. Když Kristus vykonal tak velikou věc, že přišel svou smrtí sám lidem vstříc, aby nás uvedl do věčnosti, jsou spory mezi věřícími neudržitelné. Tyto spory se odehrávají jen pro tuto

⁹⁶ Srov. Řím 12,3 – 8

⁹⁷ Srov. Řím 15,7

⁹⁸ THEOBALD, Michael. *List Římanům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 388 – 389.

⁹⁹ Srov. RATZINGER, Josef. *Eschatologie – smrt a věčný život*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 49 – 51.

zemi a tento čas, ale apoštol ukazuje na hluboký důvod i podstatu naší spásy, na věčnost.

V následujících verších nabádá Pavel k toleranci a úctě vůči bratrovi a sestře, dokonce klade důraz na to, aby nikdo nezlehčoval svou sestru nebo svého bratra, protože všichni staneme před Božím soudem. Apoštol jistě nechce strašit křesťany soudem, ale zajisté má na srdci zodpovědnost každého člena církevní obce. Rozhodnutí svého svědomí je vždy nutno činit před tváří Boha, jemuž jsme v posledku zodpovědni.¹⁰⁰

Prvních dvanáct veršů má eklesiologickou povahu. Dvě skupiny věřících stojí proti sobě a jsou apoštolem nabádány, aby hledali jednotu. Vzpomeňme na Pavlův ekumenický program v linii podobenství o těle a jeho údech. Obě skupiny, jak slabí, tak silní absolutizací vlastních stanovisek zastiňují to, co je společné a spojující – vyznání Ježíše Krista jako svého Pána.

Jiný podnět přinášejí slova o Božím soudu. Je zde jasně vidět, že vědění víry o posledním soudu ovlivňuje křesťanský způsob života. Každý jednotlivec patří Kristu a bude se muset zodpovídat sám za sebe, a proto každému přísluší osobní důstojnost, kterou musí jeho bližní bezpodmínečně respektovat. Každý člověk má své svědomí právě proto, že Kristus zemřel pro každého osobně. I víra je tedy věcí svědomí, a proto nikdo nesmí být k víře proti svému svědomí nucen.¹⁰¹

V úseku Řím 14,13 – 23 je vyjádřen ohled na bližního, který je založen na jeho osobní svobodě, která se projevuje v rozhodnutích jeho svědomí. V jeho schopnosti sám poznávat a uskutečňovat to, co je pro něj v okolnostech života závazné. Pavlovu etickou argumentaci lze také vykládat jako výsledek střetu norem, který existoval pro Pavla samotného. Na jedné straně argumentace, že všechno je čisté (v. 14) a na druhé straně se cítil vázán důstojností osoby, kterou musí jako bližní bezpodmínečně respektovat. Svědomí jako vnitřní přesvědčení je tu pro Pavla skutečně vysokou instancí v rozhodování, jak má člověk aktuálně jednat, je vázáno ohledem na druhé a na celek a je orientováno na Krista, tedy lásku jako nejvyšší měřítko. Tento princip má také svá omezení – ohled na druhého a jeho svědomí je nutný, ale nemůže být absolutní, protože pak by člověk nemohl být sám sebou. Ježíš také překračoval normy své společnosti a pohoršoval, provokoval ostatní. Ostatně to dělal i sám Pavel.

¹⁰⁰ THEOBALD, Michael. *List Římanům*. s. 394.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 395.

3.4 Manželství a sexuální etika

Jedna z částí Pavlova etického učení se nese především ve znamení požadavku vzájemné lásky a pokojného soužití v obci i s lidmi mimo obec.¹⁰² Antika totiž hodnotila kvalitu nového učení podle toho, zda podle ní příznivci žili. Pavel v každém případě věnoval primární pozornost svatosti života křesťanů v obci, jejich společenství s Bohem i zbožnému životu, který vedl sám. Nicméně si nemůžeme myslet, že by mu snad neležel na srdci ohled na soudobou společnost, na vztahy muže a ženy, na jejich soužití v obci i mimo ni.

3.4.1 Manželství ve Starém zákoně

Ve Starém zákoně je uzavírání manželství otázkou iniciativy mužů. Biblická hebrejšтина nemá žádné slovo pro manželství. Prostě ho nepotřebuje. Pokud se mluví o sňatku, v češtině to znamená, že si muž bere ženu. Sloveso „vzít si“ je z oblasti majetkové a tradičně je spojováno se sňatkem.

Pro židovský vstup do manželství bylo typické, že muž, který si chce vzít nějakou dívku, zaplatí „mohár“, určitý poplatek, který byl stanovený (Dt 22,29; Ex 2,16).¹⁰³ Tím, že muž zaplatil otcí dívky mohár ve stanovené výši, začínala oficiální část svatby. Po zaplacení této částky byla dívka vázána věností tomuto muži. Právní důsledky zasnoubení vidíme v Dt 22,23 – 29. Cizoložství se týká mimomanželského sexuálního styku ženy, která patří jinému muži. Cizoložství je záležitost ženy, která je vázána věností svému muži a týká se také muže, který něco s takovou ženou má. Cizoložství, ale ve Starém zákoně neznamena, že ženatý muž má poměr s nezadanou svobodnou dívkou.

Zajímavá situace je u rozlukového listu (Dt 24,1 – 2). To, co je zajímavé na tomto citátu, je formulace „*shledal na ní něco odpudivého*“. Toto vyjádření biblisté nejsou schopni blíže specifikovat. Zřejmě se ale v tomto případě nejedná o cizoložství, protože cizoložství je zmiňováno na různých místech, ale jiným způsobem.¹⁰⁴

¹⁰² Srov. 1 Tes 4,9n

¹⁰³ Přímo byla stanovená výše moháru na 50 šekelů stříbra, aby nedocházelo k přeplácení.

¹⁰⁴ Už v Ježíšově době se o to, co znamená „odpudivé“, vedla debata mezi školou Šamajovou a Hillelovou. Pro Šamajovu školu to bylo cizoložství, pro Hillelovu v zásadě cokoliv (připálené jídlo, nehezkost, špatné chování.).

3.4.2 Manželské soužití v řecko-římské společnosti

Normy manželského soužití v řecko-římské společnosti byly od křesťanských ideálů a nároků kladených na manželství značně odlišné. To je třeba mít na zřeteli při reflexi novozákonních výpovědích o manželství.

Pojďme se krátce podívat na manželství ve starém Římě. Snad by bylo dobré začít od vzniku Říma, kde ideologie manželství vychází z mytologických legend. Na počátku Říma stojí hrdina-válečník, který vše obětuje zájmům kolektivu. Jaké funkce či postavení v této době zastává žena a sexualita? Dvě hlavní ženské funkce jsou milenka a matka. Mateřství však převládá nad láskou. Žena ale také představuje protipól válečníka. Je vnímána jako určitý druh pokušení. Nicméně v těchto legendách o počátcích Říma postava milenky ustoupí do pozadí ve prospěch matky. Milostný cit se považuje za blízký šílenství a může vyústit do stavu, kdy se muž neovládá. Což je chování, které není s mužstvím slučitelné. Toto pojetí následně přebírá stoické učení převládající v době císařství. Nedůvěra vůči milostné vášni a pohlavní touze se zachovala až do druhého století našeho letopočtu.

V dávných dobách římské aristokracie je takřka nemyslitelné uzavřít manželství založené na sexuální touze a vášni. Hlavní roli hrají zájmy rodinné, politické a ekonomické. Milostná vášeň vycházející ze sexuální touhy tedy není základem manželství v Římě. Zdá se, že stálost jistých norem a pomalý vývoj mentality charakterizuje ideologii římského manželství. K výrazné změně došlo až v přechodu od republiky k principátu.

Když přichází k moci Augustus, role mužů dojde změny. Římský muž se musí oficiálně jevit jako dobrý manžel a respektovat svou manželku. Tuto změnu podporují i platónovci, jako například Plutarchos. Římané tedy přešli od občanské morálky k „morálce manželského páru“. Žena, která byla dosud potřebná jen pro plození dětí a zaokrouhlení majetku, se stává přítelkyní a životní družkou. Počestnost a stud byly nejdůležitější vlastnosti, které musela manželka projevovat. Přes nárůst rozvodů a opakovaných manželství na konci republiky, veřejné smýšlení stále oslavuje jediné manželství a vyzdvihuje jedinkrát provdané manželky. První zmínky o rozvodech sahají

do roku 231 před Kristem. Římanům se ostatně nepříčí oženit se s rozvedenou ženou. Další manželství pro ně není odsouzeníhodné.¹⁰⁵

V posledním století před Kristem skutečně začíná ženská emancipace. Ovšem ženská nezávislost se projevila především v sexuálním osvobození. Normy a ideály v sexuální oblasti jsou jasné – ženy musí být počestné a muži se musejí ovládat. Všichni by se měli vyvarovat cizoložství. Římské ženy samozřejmě nepožívaly stejné sexuální svobody jako muži, kontrolní mechanismy jejich počestnosti značně oslabily na konci republiky a na začátku císařství.

Židovská a antická společnost byla patriarchální. Muži v těchto společnostech připadala vůdčí role, což bylo zakotveno i v zákoně. Muž měl moc nad manželkou, dětmi, otroky, služebnictvem, tedy nad celým domem. Jak už jsem zmínil výše, pod vlivem stoicismu a křesťanství dochází postupem času k určitému zrovnoprávnění postavení ženy v rodině.¹⁰⁶ V této době je již z rodinného soužití v antické i židovské společnosti cítit ideál manželského svazku, vzájemné lásky partnerů, plození a výchovy dětí. Nutno připomenout, že v antické společnosti vládla v sexuálních vztazích značná tolerance. Naproti tomu pravidla společného soužití muže a ženy v křesťanské a židovské pospolitosti byla přísná, zakotvená v odpovědnosti člověka před Stvořitelem. Manželství bylo chápáno jako svazek posvátný. Ovšem v židovství se respektoval rozvod a to ze strany muže. V řecko-římské společnosti k němu mohlo dojít z obou stran. Křesťanství kromě výjimek rozvod nepovolovalo.¹⁰⁷

V době antiky byla svatba soukromým aktem, který se odehrál v rámci rodiny a pozvaných hostů. Manželství spočívalo ve vzájemné smlouvě mezi manžely. Manželství bylo monogamní, věrnost byla považována za ctnost, nicméně byla často porušována. Jak už bylo řečeno v předchozí části, řecko-římská společnost byla v oblasti sexuální morálky mnohem benevolentnější než židovství a následně křesťanská společnost. Normy manželského soužití v řecko-římské společnosti byly od křesťanských ideálů a nároků kladených na manželství značně odlišné.¹⁰⁸ Manželství byla uzavírána na základě rozumového rozhodnutí hlavně z důvodu rozmnožení

¹⁰⁵ V republikánském období je zvykem mezi bohatými ženami, které nechtějí dlouho zůstat vdovami, že se velmi brzo po smrti prvního manžela znovu vdají. Zákony dokonce vdovám nařizují, aby se vdaly do dvou let a ženám rozvedeným do 18 měsíců.

¹⁰⁶ DODARO, Robert (ed.). *Setrvat v lásce Kristově – Manželství a svaté přijímání v Katolické církvi*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2015, s. 52.

¹⁰⁷ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. s. 429.

¹⁰⁸ PUCCINY-DELBEY, Géraldine. *Sexuální život v Římě*. Praha: Levné knihy, 2008, s. 59 – 70.

majetku a přivedení dědice na svět. Změna v chápání manželství ve smyslu zrovnoprávnění postavení muže a ženy přichází až v 2. stol. n. l.

3.4.3 1 Kor 7

Pavlov text ze sedmé kapitoly listu do Korinta je asi nejstarší novozákonní text, který se týká manželství. Dopis je psán církevní obci a tato obec má otázky směřované na Pavla. Tyto otázky jsou na začátku kapitoly. V Korintu existuje skupina lidí, kteří právě pro krátkost času prikazují druhým lidem se neženit a vdávat, protože Pán je blízko a bude konec světa.

První verš zní: „Je pro muže lépe, když žije bez ženy“.¹⁰⁹ Tak toto není Pavlova myšlenka, to je otázka, kterou on dostává a na kterou reaguje. To je velmi důležité východisko, to je zadání. Pavel netvoří žádnou teologii manželství, ale někdo v obci se ho ptá, co má dělat v určité životní situaci. Po přečtení následujícího verše bychom mohli nabýt dojmu, že manželský svazek je pro Pavla nutné zlo.¹¹⁰ To bychom ale Pavlovi křivdili. Musíme při čtení textu vnímat, do jaké doby Pavel píše. Snaží se apelovat na možné přeceňování sil, co se týče askeze v Korintské obci. On zkrátka realisticky vidí, že lidé přeceňují své možnosti.¹¹¹

Dnes nám může připadat zvláštní, že ve verši 3 – 4 mluví Pavel o manželské povinnosti. Tyto verše se jistě mohly v průběhu církevní praxe vykládat různě, ale pro náš pohled jsou zajímavé z hlediska reciprocity vztahu mezi mužem a ženou.¹¹² Pavel tímto pohledem překonává patriarchální pohled na společnost, jak řecko-římskou, tak i židovskou. Apoštol apeluje na to, aby žena měla stejná práva jako muž a taktéž, aby mysleli jeden na druhého.¹¹³

Ve verších 5 – 6 reaguje Pavel na asketické požadavky Korint'ánů. V žádném případě nesmí askezi jeden partner vnucovat druhému. Opět jasný důraz na vyváženost vztahu, oba partneři mají stejná práva a povinnosti. Zajímavá je zde zmínka o satanovi. Tuto narážku pochopíme, když máme před očima dobové antické zvyklosti, co se týče věrnosti v manželství. A nesmíme zapomínat na to, že Pavel byl Žid a v židovské tradici bylo manželství jediným místem pravého sexuálního soužití, ba co více, je naplněním

¹⁰⁹ Řecký text zní: „aby se nedotýkal ženy“. Srov. Gn 20,6.

¹¹⁰ Srov. Př 18,22; 19,14.

¹¹¹ ORTKEMPER, Josef-Franz. *První list Korint'ánům*. s. 66.

¹¹² RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. s. 429.

¹¹³ ORTKEMPER, Josef-Franz. *První list Korint'ánům*. s. 66

tužeb partnerů. Jak je všeobecně známo, Pavel dával přednost bezženství před manželským soužitím.¹¹⁴ Ale chápe, že žít bez ženy je zvláštní dar. S ohledem na tlak přirozené touhy nechce v žádném případě dělat z života v celibátu nějaký zákon. Pavel říká, že celibát je charisma. Každý má své charisma, to znamená být nesezdaný je také charisma.¹¹⁵ Navíc celým textem sedmé kapitoly prochází motto – nikdo ať neopouští postavení, do kterého ho Bůh povolal. Ve chvíli, kdy je člověk ženatý, stará se o věci světské. To není výtka, to je realita. Kdyby se žena nestarala o to, aby se líbila muži a naopak, tak to by nebylo dobře.

Ve verších 10 – 11 se Pavel jasně staví proti rozloučení dosavadních manželství. Ježíšovu slovu přikládá jasně větší váhu než svému napominání či radě (srov. Mk 10,9; Mt 19,6). Tyto verše jsou pro učení církve o manželství zvláště důležité, protože Pavel tu rozlišuje mezi Božím příkazem a vlastní úvahou. Z verše 10 je patrné to, že popud k rozluce v Korintu dávala častěji žena, na rozdíl od toho, jaká praxe byla v židovských komunitách. Někteří badatelé se domnívají, že ve verši 11 se Pavel vyrovnává s rozvodem. Pavel ale neříká, že lze svobodně konat proti Pánovu zakazu. To by bylo v rozporu s veršem 10. Pavel tu zřejmě mluví o původně rozvedené pohance, která touží po uvedení do křesťanského způsobu života.¹¹⁶ Buďto se musí smířit se svým odcizeným manželem nebo zůstat neprovdaná.¹¹⁷ Ve skutečnosti má nařízení proti cizoložství ženy platit ve stejné míře a stejně přísně i pro manžela.¹¹⁸

Pavel se dále zabývá otázkou nábožensky smíšených manželství. Někteří lidé v Korintu se domnívali, že pohanský partner poskvvrňuje toho křesťanského. Pavlovo mínění je právě opačné. Nakažlivá není nevíra, ale víra. Svatost křesťanského partnera přechází na toho druhého. Ve verši 15 Pavel reaguje na to, když si pohanský partner přeje rozvod. Pavel respektuje jeho svobodu. Křesťanský partner si nemá vynucovat trvání manželství, zvláště ne v klamně naději, že partnera obrátí na víru. Zajímavá je pasáž 1 Kor 7,16, ve které se píše: „Víš snad ženo, zda se ti podaří přivést muže ke spáse? Víš

¹¹⁴ Srov. 1 Kor 9,5

¹¹⁵ HANYŠ, Milan. *Apoštol filosofů. Studie k Pavlově politické teologii a její recepci v soudobé filosofii*. Praha: Togga, 2014. s. 135 – 137. Mimochodem o tomto charismatu mluví i Druhý vatikánský koncil v dekretu *Optatum totius*. Když mluví o celibátu kněžství, tak to chápe jako omilostnění od Boha, vést takový způsob života. Je to charisma, které nemá každý.

¹¹⁶ DODARO, Robert (ed.). *Setrvat v lásce Kristově – Manželství a svaté přijímání v Katolické církvi*. s. 31 – 32.

¹¹⁷ DODARO, Robert (ed.). *Setrvat v lásce Kristově – Manželství a svaté přijímání v Katolické církvi*. s. 31 – 32.

¹¹⁸ Srov. FITZMYER, A. Joseph. *First Corinthians*. London: Yale University, 2008. s. 292 – 294.

snad, muži, zda se ti podaří přivést ženu ke spáse?“. Z tohoto verše je jasně cítit to, že manželství není nějaké misijní pole, není to úsilí o obrácení toho druhého, spíše je to ochrana věřícího.

Ještě jednou bych se rád chtěl zmínit o tom, že každý má žít tak, jak mu Bůh přisoudil (1 Kor 7,20). Otroci dokonce nemají využívat toho, když jim někdo nabízí propuštění (1 Kor 7,21).¹¹⁹ Při povrchním pohledu by se nám mohl zdát tento pokyn až opovážlivý. Ovšem musíme si uvědomit, že Pavlovi nejde o problematiku společenských struktur, nýbrž o poměry v křesťanské obci.¹²⁰ Jde spíše o svobodu a rozmanitost povolání, které každého zasahuje v jeho životní situaci (srov. 1 Kor 12 – 14). Bůh povolává lidi do své církve a to smazává rozdíly, které jsou jinak zřetelné ve společnosti.¹²¹

Další problém, který Pavel řeší je otázka panenství, tedy stavu, který v židovském prostředí nebyl všeobecně ceněn. Pavel panenství doporučuje, ale pouze jako radu: „Co se týká neprovdaných, nemám žádný rozkaz Páně, ale dávám jen radu jako ten, kdo je pro milosrdenství Páně hoděn důvěry“.¹²² Jeho rada neženit se nevychází z možnosti zdrženlivosti jako ve verších 8 a následujících, ale je naopak motivována eschatologicky, Pavel očekává brzký konec (srov. 1 Kor 7,29 – 31). A druhý argument Pavla na podporu panenství je ten, že uchrání člověka starostí.¹²³

Pro Pavla je vše pozemské důvodem pro poznání a uznání pomíjivosti. Apoštol ve verších 29 – 31 shrnuje jednání křesťanů v jejich všedních dnech. Manželství, smutek, radost, obchod ani majetek nemají být samoučelné, ale mají být posuzovány s odstupem, s ohledem na dobu Božího příchodu. Zde se Pavel přibližuje stoické morální filosofii. Ovšem pro něho je nejdokonalejším způsobem jak žít tento pozemský život vědomě, že se každým dnem přibližujeme více ke svému Bohu a ke konečnému uskutečnění Božího království. Proto se vše pozemské musí jevit jako relativní. Ze slov apoštola Pavla nelze vyvodit závěr, že se jedná o pohrdání světem nebo o dualistický

¹¹⁹ Existuje jiný výklad tohoto místa, který dnes zastává většina exegetů – otrok nemohl rozhodovat o svém propuštění nebo nepropuštění, verš se dá přeložit i ve smyslu – raději toho využij, tj. propuštění využij ve prospěch evangelia.

¹²⁰ BORNKAMM, Günther. *Apoštol Pavel*. s. 198.

¹²¹ HANYŠ, Milan. *Apoštol filosofů. Studie k Pavlově politické teologii a její recepci v soudobé filosofii*. s. 82; 127; 159.

¹²² Srov. 1 Kor 3,10; 1 Kor 15,10.

¹²³ PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*. s. 185 – 188.

pohanský názor na svět a tělo. Jde jen o relativní hodnocení svobody nebo manželství, které samo o sobě je dobré, ale pomíjející.¹²⁴

Ke konci sedmé kapitoly, stejně tak jako ve verši 28, odmítá apoštol pojetí hájené v Korintu, že vzhledem k brzkému příchodu Páně by byl sňatek hříchem.¹²⁵ Řeší se tu problematika zasnoubených dívek, z textu vyplývá, že zřejmě nerozhodovaly o svém osudu samy, ale na jejich osud měla zásadní vliv rodina a snoubenec. Pavel se i zde potýká s přehnanou úzkostlivostí a nabádá k vzájemným ohledům. Na druhé straně nezakrývá názor, že kdo se nežení, dělá lépe než ten, kdo vstupuje do manželství. Všimněme si v této pasáži Pavlova ohledu na ženu. Její situace je pro něj důležitější než přání zůstat svobodný. Asi to chápal tak, že je to lepší pro obec.¹²⁶

Úplně na konci kapitoly se Pavel ještě vrací k situaci ovdovělých žen. Na otázku, zda se vdova může opětovně vdát, odpovídá v linii své dosavadní argumentace. Apoštol dává přednost tomu, že by se už neměla vdávat, ale chápe, že je v zásadě volná. Může se vdát v Pánu, čímž je jistě myšlena svatba s křesťanem. Apoštol nic nepřikazuje, nedělá ze svých doporučení zákon, ale na druhé straně zdůrazňuje svou duchovní autoritu.

Obsahem celé sedmé kapitoly je řešení otázek týkajících se manželství, sexuální zdrženlivosti a situace neprovdaných dívek a vdov. Apoštol zde nepředkládá nějaké systematické učení o manželství. Reaguje na dotazy z korintské obce a usměrňuje některé až příliš asketické proudy mezi korintskými křesťany. Velmi sympatický je Pavlův pohled na vztah muže a ženy, na jejich rovnoprávnost a recipocitu ve vzájemném nároku na druhého. Pro Pavla jsou manželství a panenství darem od Boha.

3.5 Církevní obce

V případě, že se chceme zamyslet nad tím, jak vnímal Pavel církev, musíme na prvním místě zmínit jeho zakotvení v židovství. Původní název církve byl ekklésia a pochází z řečtiny. Původ má v profánní řečtině, kde se jím rozumělo shromáždění svobodných

¹²⁴ HANYŠ, Milan. *Apoštol filosofů. Studie k Pavlově politické teologii a její recepci v soudobé filosofii.* s. 81 – 82.

¹²⁵ ORTKEMPER, Josef-Franz. *První list Korint'anům.* s. 75.

¹²⁶ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět.* s. 327.

občanů. Ve Starém zákoně znamená shromáždění izraelského národa svolané Bohem. Proto apoštol nazývá církev Božím Izraele (Gal 6,16).¹²⁷

Nyní nazývá tímto slovem nové společenství těch, kteří věří v Krista. Křesťany jako celek považuje za potomstvo Abrahámovo (Řím 4,13; 16; 18). Tímto potomstvím jsou jak ti, kteří pocházejí ze Zákona, tak ti, kteří jsou potomstvím z víry. Postava starozákonního patriarchy Abrahama slouží apoštolu Pavlovi především pro zdůvodnění jeho nauky o ospravedlnění člověka na základě víry.¹²⁸

Je všeobecně známo, že Pavel v mládí urputně pronásledoval členy nového hnutí založeného jako Kristova církev. Není také žádným tajemstvím, že po setkání se zmrtvýchvstalým Kristem pochopil, že křesťané nejsou takoví nepřátelé, jak si o nich myslel. Nyní už porozuměl tomu, že křesťanem se nemůže stát nikdo nátlakem. Pochopil i to, že nové společenství je spojeno s hlásáním živého Krista a že v něm Bůh spojuje všechny národy v jediný Boží lid.

Pavlovo působení míří k tomu, aby zakořenil nové společenství věřících v Kristu. Apoštol nemá na mysli jen nějaké obecné spolčování. Věřící jsou povoláni Bohem, aby se sjednotili ve své církvi. Církev má být organickým a dynamickým společenstvím. A v tomto smyslu můžeme vnímat také originální pavlovský koncept církve jako „těla Kristova“.¹²⁹ Tento koncept církve má zaprvé sociologickou povahu. Tělo je tvořeno jednotlivými částmi. V církvi jsou různá povolání jako například proroci, apoštolové, učitelé, prostí lidé atd. Druhý pohled odkazuje k samotnému tělu Kristovu. Církev není jen organismem, ale stává se reálně Kristovým tělem ve svátosti eucharistie, v níž jeho tělo přijímáme a skutečně se jím stáváme.

Shrneme-li začátky církve, tak ta samozřejmě hlásala Ježíše ukřižovaného a vzkříšeného veřejně. Její vlastní život se však odehrával v soukromých domech.¹³⁰ Asi můžeme s jistotou předpokládat, že šlo o větší domy, které vlastnili bohatší lidé, kteří přijali víru v Krista. Hostitel či majitel takového domu přirozeně zaujal přední místo křesťanském společenství, které se tam shromažďovalo. Z apoštolových listů vyplývá, že právě ten domácí ráz shromáždění dával vyniknout ženám. V těchto domech se snažili

¹²⁷ BENEDIKT XVI. *Apoštol Ježíše Krista*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 51.

¹²⁸ TICHÝ, Ladislav. – CHALUPA, Petr. – MAREČEK, Petr. – VLKOVÁ, I. Gabriela. – PACNER, Stanislav. *Od Abraháma k Nové smlouvě*. Olomouc: Universita Palackého, 2007, s. 149 – 163.

¹²⁹ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. s. 417.

¹³⁰ Srov. Sk 20,20

shromáždění lidé pochopit spásné Boží jednání v Ježíši Kristu. Zde se také křtilo, slavila se eucharistie a hody agape a modlilo se v nich. Křesťané zde vnímali jeden druhého a celé společenství, v kterém už není rozdíl mezi Židem a pohanem, otrokem a svobodným mužem a ženou (Gal 3,28 – 29; 1 Kor 12,13).

Pavlova misijní práce měla rozměr veřejný i privátní. Učil ve shromáždění i v domech. V městech navštěvoval především synagogy, kde hlásal Boží slovo. Především tam, kde našel ubytování, tam hlásal evangelium. Pokud se stal úspěšným a hlava rodiny přijala víru, stávala se Pavlovým spolupracovníkem a získala v křesťanské obci přednější místo. Pokud bylo ve městě více domácností, kde se scházeli křesťané, Pavel usiloval o to, aby se navzájem navštěvovali.

Takovým příkladem je Korint, kde Pavel nijak zvlášť nepochodil se svým kázáním v synagoze, ale byl úspěšný v domě Tita Justa a i jinde. Když se pak v Korintu schází celá církev, začínají mezi nimi roztržky, takže vytvářejí odloučené skupiny. Proto jim Pavel dával pokyny, jak mají společně slavit Večeři Páně a jak mají užívat darů Ducha ve prospěch celku.

V této souvislosti by nebylo od věci se pár řádky zmínit o obci v Římě, i když ta sama o sobě nevznikla v důsledku Pavlova působení. Z písemných zpráv vyplývá, že v Římě musely existovat nejméně tři menší komunity, které se shromažďovaly v soukromých domech (Řím 16,3.5; 16,14 – 15; 16,10 – 11). Z Pavlova listu Římanům nevysvítá, že by se tito věřící stýkali na jediném místě a v jediném shromáždění, tak jak to bylo v Korintu (Řím 1,7). Apoštol stejně jako v Korintu upozorňuje, že i když je nás mnoho, jsme jedno tělo v Kristu a jeden druhému sloužíme jako jednotlivé údy (Řím 12,5).

Vraťme se k prvnímu listu do Korintu, kde se pojednává o různých otázkách. Například o pořádku v křesťanské obci, o charismatických darech a službách, o bohoslužbě apod. Pavel ponechává křesťanským obcím svobodu, aby našly způsob, jak mají žít jako Boží lid. Zasahuje jen tam, kde je evangelium deformováno a tím škodí náboženskému životu. Rozhodující je, aby všichni svorně zůstali věrni víře a odpovědně sloužili Bohu.

Hned na začátku dvanácté kapitoly apoštol zdůrazňuje duchovní dary, které pocházejí od Boha, nikoliv od nějakých duchovních mocností. Přesvědčuje své posluchače o tom, že všechny dary jsou blahodárné. Církev tehdy teprve začínala zapouštět kořeny mezi pohany, takže bylo na místě viditelným způsobem ukázat na velké duchovní bohatství

křesťanství. Mimořádné dary měly pomáhat, aby se evangelium šířilo a upevňovalo. Ale obyvatelé Korintu v nich viděli osobní ohodnocení jednotlivce Duchem svatým a vychloubali se tím. Všechny dary jsou ale dary pro dobro celému církevnímu společenství, ne jednotlivci jako odměna. Všechny mimořádné dary mají však mít charakter služby – diakonia, to znamená osobní úsilí tímto darem sloužiti Bohu. Ale někteří členové korintské obce svoje mimořádnosti, vidění, názory a zážitky pokládali často za obecná měřítká křesťanství a z těchto darů chtěli těžit pro sebe různé výhody a privilegia. Proti těmto lidem směřují Pavlova slova napomenutí. Ačkoliv tyto mimořádné dary nezlehčuje, neuznává je za vnější měřítko pravověrnosti. Důkazem plného křesťanství je pro něj přiznání se ke Kristu a vyznání Krista. Mnohotvárnost víry není také důvodem k vytváření skupin v křesťanské pospolitosti, víra má totiž jen jeden pramen a tím je sám Kristus.

Aby tento problém apoštol vysvětlil, použil k tomu obrazu o lidském těle, které má sice mnoho údů, ale je schopné plného života jen tehdy, když jsou všechny údy navzájem spojené a podřízené jeden druhému. V antice se často používalo obrazu těla, aby se jím vyjádřil především sociální smysl lidského života.¹³¹ Pavel používá stejného obrazu, ale liší se od původní předlohy dvojím způsobem. Nemluví o lecjakém těle, ale o těle Kristově. Dále nepoužil jen přirovnání, ale zde se jedná o podobnost s Kristem. Představa o křesťanském společenství jako o těle Kristově musela být korintským známá, jinak by se zkrátka přirovnání minula účinkem a nebyla by pochopena. Stejnou myšlenku najdeme u Pavla i na jiných místech (1 Kor 6,15; 10,17).

Křest je napojení křesťana na jedno živé tělo Krista, na jeho církev. Tato nová situace přijatá křtem je také nová sociální realita, která překonává třídní rozdělení antické společnosti. Pavel se v Korintu obrací k těm, kteří se domnívali, že jsou dokonalejší než ostatní, tzv. pneumatikové – duchovní. Žádný úd v těle nekoná všechno, proto ani nemůže mít všechny dary. Apoštol se zastává těch, kteří se v korintské obci cítili ukřivdění a domnívali se, že když nemají ony mimořádné dary, jsou neužiteční. Pro tyto

¹³¹ Římský dějepisec Livius popisuje vzpouru římských plebejů v boji proti patricijům v r. 494 př. Kr. Tehdy římský patricij Menenius Agripa úspěšně vyřešil nežádoucí odchod obyčejného lidu (plebejů), kteří se cítili zneužívání os svých pánů z Říma, když vypravoval tuto bajku: „Všechny údy těla se rozzlobily na žaludek, který si jen pohodlně a líně leží a spotřebovává všechno, co ruce udělají a nohy odběhají atd. Prostě využívá celé tělo, aby se sám dostal k jídlu. Proto se všechny údy těla rozhodly stávkovat a nehnout ani prstem pro líný žaludek. Co pak následovalo? Jeden úd za druhým začal chřadnout, protože nedostával od žaludku výživu. Celé tělo tak hladem zesláblo a nakonec by bylo zahynulo. To si dříve tělo neuvědomovalo. Proto ukončily údy stávku a zase to bylo všechno jako dříve. Tělo bylo nyní už moudřejší.

lidi vybírá další přirovnání. Zdánlivě méně potřebné údy a části lidského těla vyznamenáváme tím, že se naopak o ně staráme víc než o ostatní. Není to morální hodnocení, ale smysl toho, co řekl Pavel o údech. Jako je samozřejmé, že tělo oblékáme, tak má být samozřejmé ve společenství Božího lidu, že silnější mají chránit ty slabší. Ale stává se tu, že někteří Korintřané takovou ochranu nepotřebují, cítí se jako nadkřesťané a chtějí udávat tón ostatním. Tento přirozený obraz lidského těla pak apoštol povyšuje do duchovní roviny: „Vy jste Kristovo tělo a každý z vás je jeho úd“. Důležité si je uvědomit, že Pavel neřekl, že církev je jako Kristovo tělo, ale církev je Kristovo tělo. Tělo je míněno jako prostor, v němž žijí křesťané a do kterého vstoupili křtem svatým.

V listu Galat'anům apoštol mluví o jednotě těch, kteří byli pokřtěni s Kristem (Gal 3,26 – 28).¹³² Jednotu chápe jako spojení členů obce v rodinu Boží. Členové obce jsou si navzájem sestrami a bratry. Také Pavel nazýval adresáty svých listů bratry. Podtrhuje jednotu obce i tím, že je s naléhavostí někdy oslovuje v jednotném čísle: „Už tedy nejsi otrok, ale syn a jako syn také dědic skrze Boha“ (Gal 4,7). Sjednocení s Kristem ve křtu nechápe pouze symbolicky. Jedná se o zásadní proměnu bytí a stavu člověka. Právě sjednocení s Kristem a v Kristu překonává rozdíly mezi lidmi. Křesťané se už nedělí na různé skupinky lidí, někdy i protikladné.

Pro zbožného Žida, a Pavel jím byl také, nebylo důležité jen členění na Žida a Řeka. Pravověrný Žid děkoval ve své ranní modlitbě Bohu, že není pohanem, otrokem nebo ženou.¹³³ Pavel pokládá toto dělení za překonané. S tímto jeho názorem, že dějinně a stvořením dané rozdíly jsou v Kristu překonané, se setkáváme v prvotní církvi již před Pavlem.¹³⁴

Podobně jako v Gal 3,27, kde Pavel mluví o oblečení v Krista, se v tomto smyslu vyjadřuje v Řím 13,13 – 14. A je nasnadě, že nejde o oděv, který by bylo možno libovolně měnit. Pavel zde na konci 13. kapitoly naléhá na adresáty, aby na své nově nalezené totožnosti trvali, a popisuje různé neřesti a nemravnosti, kterých by se členové obce měli vyvarovat.¹³⁵

¹³² Srov. MARTYN, J. Louis. *Galatians*. New York: Doubleday, 1997, s. 347 – 377.

¹³³ Srov. 1 Kor 12,13

¹³⁴ RADL, Walter. *List Galat'anům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 52.

¹³⁵ THEOBALD, Michael. *List Římanům*. s. 259.

Církev je v Pavlově pohledu dá se říci až demokratickým společenstvím na základě toho, že si je každý rovný. Z tohoto pohledu se církevní společenství svolané Ježíšem Kristem nabízejí jako místa společenství, svědectví, misie a proměny společenských vztahů.

3.5.1 Veřejná moc

Rád bych se zmínil o roli státní moci, jak ji prezentuje Pavel v třinácté kapitole listu Římanům. Jak už bylo poznamenáno několikrát, apoštol vnímá okolní společnost spíše kriticky, ale ne však jako nepřátelskou.¹³⁶ Pavel vidí okolní společnost sice jako hříšnou, projevující se modloslužbou, různými etickými poklesky, jako například hrabivostí, sexuální nevázaností apod. Apoštol varuje členy církevních obcí ve svých dopisech před takovým způsobem života. Na druhé straně respektuje společenské hodnoty a řád.¹³⁷ Křesťané jsou součástí tohoto světa a musí respektovat jeho řád, podmínky i okolnosti života. Pavel se snaží vytvořit z nově vznikajících křesťanských obcí takový alternativní prostor, kde vládne bratrská láska, rovnoprávnost a solidarita. Křesťané by měli být září pro tento svět a vydávat svědectví.¹³⁸

Právě úryvek Řím 13,1 – 7 znamená důležitý apel na respektování veřejné moci. Pavel v této pasáži vyslovuje všeobecné konstatování o právoplatné autoritě, a opírá se o přesvědčení, že Bůh si přeje ve společnosti řád a nikoliv anarchii a chaos. I křesťané potřebují státní ochranu a potřebují ke svému životu využívat celou řadu služeb a v neposlední řadě sdílejí se státem určité hodnoty a nemohou se vyvázat z občanské odpovědnosti na společenském životě.¹³⁹ Tento text mohl být lehce zneužit ve prospěch podřizování se státní moci bez ohledu na to, zda vládne správně, protože – není moci, leč od Boha. To by znamenalo, že kdo se staví proti státní moci, staví se proti Božímu řádu. Kdo takto činí, přivolává na sebe soud. Takto to samozřejmě Pavel nemyslel. Jeho text není návodem k podřizování se státní moci, ale k respektu k řádu společnosti. Někteří biblisté se domnívají, že Pavel v pasáži Řím 13,1 – 7 reagoval na předchozí spory mezi Židy a židokřesťany v Římě, které vedly ke Claudiovu ediktu.¹⁴⁰

¹³⁶ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z a jeho Tarsu svět*. s. 438.

¹³⁷ Srov. Flp 4,8

¹³⁸ Srov. Flp 2,15

¹³⁹ PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*. s. 138.

¹⁴⁰ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. s. 370.

V době, kdy žil apoštol Pavel, byla římská říše stále ještě formálně republikou. U moci byl lid a senát, který tuto moc delegoval na císaře. Třináctá kapitola listu Římanům vykazuje odlišný charakter moci. Vládnoucí moc (*exúsia*) není legitimována z lidu ani svou legitimitu neodvozuje z vítězství v politické soutěži, ale z vůle Boží.

V Pavlových formulacích se nachází protichůdné tendence. Na jedné straně nedůvěra k pozemským institucím, na druhé straně lojalita k římské říši. Jak si to vysvětlit? Jedno možné vysvětlení přinesl historik a klasický filolog Hubert Cancik. Ten umístil Pavlovy formulace v třinácté kapitole listu Římanům do kontextu zvláštního vztahu rané církve a židovství. Tím, že se stále více oddělovala raná církev od synagogy, tím více se musela spoléhat na ochranu státu. Musíme si také uvědomit, že Pavel věděl o ediktu, který vydal Claudius. Taktéž vysoké daňové zatížení budilo nevoli mezi obyvatelstvem. Nelze se tedy divit Pavlovi zdánlivě přehnané opatrnosti.¹⁴¹

Věta: „Vládcové nejsou přece hrozbou tomu, kdo jedná dobře, nýbrž tomu, kdo jedná zle“, můžeme číst v kontextu lidstva propadlého hříchu a žádostivosti těla. Lidstvo, jenž je bez přijetí Kristova evangelia pod mocí hříchu vydáno na pospas zvrácenosti svých vášní. Vláda je tu proto, aby omezovala lidskou svévůli a zvlá, k níž člověk tíhne a stává se otrokem sebe sama. Proto je moc (*exúsia*) Božím služebníkem k tvému dobru a moci se netřeba obávat, nejedná-li člověk špatně.

Křesťan se tedy nemusí bát světské moci, neboť ona omezuje svévůli hříšných a je vykonavatelkou trestu nad tím, kdo činí zlo (Řím 13,4). Pro ty, kdo jako křesťané jednají správně, nikoliv ze strachu, ale z vděčnosti, není politická moc žádnou hrozbou.

Z tohoto pohledu je křesťanské společenství založeno na pozitivní moci lásky a vděčnosti vykoupení. Směřuje nepodmíněně k dobrému jednání. A stát je na druhé straně, na negativním rysu lidské existence a má zabraňovat nejhoršímu, nikoliv vést k nejlepšímu. Pavel požadavek poslušnosti moci nějak nepodmiňuje a nerozlišuje mezi mocí spravedlivou a nespravedlivou. Vzpírat se moci je pak totéž jako vzpírat se Božímu řádu.¹⁴²

Abychom pochopili myšlení apoštolovy doby, musím opustit moderní měřítko. Biblické myšlení počítalo s tím, že Bůh vykonává své soudy skrze lidské vladaře. Zvláště

¹⁴¹ HANYŠ, Milan. *Apoštol filosofů. Studie k Pavlovi politické teologii a její recepci v soudobé filosofii.* s. 184 - 185.

¹⁴² Tamtéž, s. 186 – 187.

starozákonní proroci věděli, že Bůh si mohl posloužit i cizími králi, aby přivedl svůj lid k rozumu, jestliže byli vládcové této země nástroji v Boží ruce, tak jejich vláda nijak nezmenšovala velikost a suverenitu Hospodina. V zásadě tedy není moc, která by nevzešla od Hospodina.¹⁴³ Ti, co Boha neznají, jsou jeho služebníky, ať si to uvědomují nebo ne.

Asi silnějším motivem textu je přikázání jednat moudře, než přímo nějaký v textu vyjádřený teologický záměr argumentace. Raná církev se mohla uzavřít do sebe jako nějaká sekta a svou spásu hledat v záchraně ze světa. To se však nestalo. Mladá církev utváří vztah ke světu s vědomím vlastního poslání a identity.¹⁴⁴ Jestliže Pavel nabádá své adresáty k lojalitě ke státu, činí tak na základě přesvědčení, že i tato státní vrchnost má sloužit uskutečňování společného dobra.

S vymezením vztahu vůči autoritě (Řím 13,1 – 7) z mého pohledu úzce souvisí také text 1 Kor 15,20 – 28. V této pasáži se píše o církvi, která zvěstuje Krista, vítěze nad smrtí a Pána nad vesmírem, který on sám vykoupil. Kristus ukazuje lidské autoritě, která jak často vidíme je pokoušena touhou panovat, její opravdový význam. Pavel jako teocentrik ukazuje na definitivní zakotvení všeho v Bohu, které je podmíněno Ježíšovým zmrtvýchvstáním.

Otázku odpovědnosti za své činy a skutky bychom neměli nechat stranou. Je známo ze sociální nauky církve, že je závažnou povinností svědomí, aby člověk nespolupracoval a to ani formálně na takových praktikách, které jsou sice povoleny občanským zákonem, ale přičí se zákonu Božímu. Taková spolupráce nemůže být nikdy ospravedlněna. Také apoštol Pavel tvrdí v listu Římanům (26, 14;12), že se nikdo nemůže vyhnout odpovědnosti za své skutky a na základě této odpovědnosti bude také každého soudit Bůh. Zdůrazňuje svým adresátům nestrannost soudce, který nehledí na osoby, zásadu uznávanou Židy. Tím chce připomenout Izraelitům, spíše tedy Židům, že i když jsou vyvoleným národem nemohou si nárokovat nějaké zvláštní zacházení. Jednoduše řečeno, soud bude podle skutků. Skutky budou brány jako měřítko soudu, Bůh nebude brát ohled na vážnost osoby, zda je Židem nebo pohanem.¹⁴⁵

¹⁴³ Srov. Př 8,15 – 16; Jer 27,5 - 6

¹⁴⁴ THEOBALD, Michael. *List Římanům*. s. 355.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 394.

Božím soudem nechce Pavel svým adresátům nahnat hrůzu, ale chce jim připomenout jejich zodpovědnost. Apoštol dodává každému v obci odvahu k vlastnímu přesvědčení, ale ví, že rozhodnutí svého svědomí je vždy nutno činit i před Boží tváří.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Srov. Iz 45,23

4 Aktuálnost Pavlových etických principů

Apoštol Pavel je ojedinelou, dá se říci nenapodobitelnou a inspirující osobou. Byl zapáleným a pracovitým hlasatelem Kristova evangelia. Vnímáme jeho naprostou oddanost Pánu, církvi a otevřené srdce, které přijímá každého člověka i různé lidské kultury.

Pavel přinášel evangelium pohanům a v tomto bodě už můžeme cítit podobnost s naší dobou. Zdá se, že křesťanství v dnešní době je už vytlačeno na pomyslný okraj společnosti. Vliv církvi je, dá se říci záležitostí minulosti. Navzdory tomu jsou místa v Evropě, kde se duchovní zdroje nepokládají za zastaralé. V mnoha případech je cítit jakýsi duch návratu k počátkům křesťanství. Může se zdát, že se ocitáme ve světě převážně pohanském, kde byl zapomenut křesťanský životní styl. Převládá zde touha po moci, bohatství, astrologie, pověra, egoismus atd. Je to možná podobný svět, do kterého vstupoval s evangeliem svatý Pavel.

Nesmíme ale zapomenout na rozdíl mezi naší dobou a Pavlovou. První křesťané byli přesvědčení, že žijí v nové době, která začala Kristovým zmrtvýchvstáním. Chtěli poznat Pána a poslouchali Pavla s nadšením. Ježíš Kristus byl v centru jejich života, snažili se k němu přiblížit. A co my dnes? Jsme přesyceni informacemi, vlivem médií a digitálního světa, který je všudypřítomný. Nepodporuje rozvoj schopnosti moudře žít, hloubavě přemýšlet a velkodušně milovat.¹⁴⁷ Jistě, naše podmínky pro hlásání evangelia jsou odlišné od doby, kdy hlásal Krista Pavel, ale i tak nás apoštol národů může inspirovat. Především svou charismatickou osobností a modlitbou. Modlil se i za ty, kterým hlásal radostnou zvěst (Flp 1,9; Řím 10,1), neboť vše, co máme je od Pána. Důležité je také prohlubování víry, růst ve víře, a v tom nám Pavel jde příkladem.¹⁴⁸ Osobní svědectví je velmi důležité, je příkladem, jak správně žít, což potvrzuje život jiných svatých.

Pavel cestoval za lidmi, aby jim mohl zprostředkovat víru v Ježíše Krista. K cestování mu pomáhala politicko-administrativní struktura římské říše, která zajišťovala celkem slušnou stabilitu a mír na velkém území. V celém tomto prostoru se dalo celkem relativně svobodně a bezpečně cestovat. V cílových bodech svých cest se Pavel setkával

¹⁴⁷ FRANTIŠEK. *Laudato si'*. Praha: Paulínky, ČBK, 2015, s. 30.

¹⁴⁸ Srov. 1 Kor 11,1

se základními kulturními charakteristikami a zvláštnostmi daného území. Zde se asi formuje Pavlův universalismus. Podle něj už není Žid anebo Řek, už není otrok anebo svobodný člověk, už není muž anebo žena; všichni jste jeden, tj. nový člověk – křesťan. (Gal 3,28). Na svých cestách po Malé Asii a jižní Evropě prožil mnoho nebezpečných situací. Když si uvědomíme, co všechno byl Pavel ochoten snášet na svých cestách pro hlásání evangelia, tak se nám tají dech.¹⁴⁹ Pavlovi šlo o to, aby ukázal, že Bůh miluje všechny lidi bez rozdílu a vrcholným vyjádřením jeho lásky k nám je narození Ježíše Krista, Božího Syna, který se stal člověkem, byl za nás ukřižován a vstal z mrtvých. A jednou přijde znovu, abychom mu mohli patřit navěky.

Na jedné ze svých cest založil Pavel první křesťanskou obec v Evropě – Filipy. Zdejší křesťany si oblíbil a mohl se na ně spolehnout. Čím nám mohou být Filipy blízké? Je to první evropské město, které se setkal s křesťanstvím. Odtud se pak šíří do celé Evropy. Co by nám nemělo uniknout, je fakt, že první člověk, který na evropském kontinentu přijal Krista, byla žena, která se jmenovala Lydie (Sk 16,14). Nutno podotknout, že v tehdejší světě rozdělení na Evropu a další kontinenty nehrálo žádnou roli, protože šlo o římskou říši, resp. středomořský prostor.

Pavel přinesl do Evropy naději a radost, které mají základ v Kristu. Jak sám říká: „Život je pro mne Kristus“. Vyjadřuje tak svou touhu být s Kristem a za každou cenu dosáhnout naplnění tohoto vztahu ve věčnosti.¹⁵⁰ Apoštol chce od svých adresátů a potažmo i od nás, abychom objevili velikost Ježíše zcela osobním způsobem. On musí být důvěrnou osobou v našem putování životem. Život s Kristem dostává naději, radost a zcela nový obzor.

Když jsem v předchozí pasáži zmínil Lydii, první křesťanku na evropském kontinentu, tak mě přišla na mysl jedna otázka. Kdo převážně navštěvuje bohoslužby v kostele? Jsou to právě ženy. Ony se mohou v dnešní době stát těmi, kdo předávají poznání o Kristu v rodinách a ve společnosti. Zdá se, jako by právě ženy udržovaly víru v Krista na Starém kontinentu. Dnes vidíme, že Evropa je jediným kontinentem, kde dochází k úbytku populace. Jedním z důvodů tohoto jevu je, že nynější populace je příliš egoistická. Evropané jako by se báli přiznat se ke svým křesťanským kořenům.

¹⁴⁹ Srov. 2 Kor 11,21 - 33

¹⁵⁰ Srov. Flp 2,5 – 11; 3,7n

V budoucnosti se může stát, že evropská společnost označí křesťanství jako něco cizorodého, něco co nepatří k evropským hodnotám.¹⁵¹

Dnešní nezáviděníhodná situace v Evropě může mnohým připomínat úpadek antického Řecka. Když se zamyslíme, tak židovství a křesťanství bylo také cizorodým prvkem uprostřed antického světa. Nemůžeme mít tuto cizorodost implicitně zakořeněnou v našich srdcích? Pavel přece varuje: „Nepřizpůsobujte se tomuto světu“ (Řím 12,12) nebo když říká, že máme svou vlast v nebi (Flp 3,20).¹⁵² Myslím, Pavel nechápal zemi jen jako nějakou přestupní stanici, že bychom zde byli jen nějakí poutníci, že tento pomíjivý svět je nedůležitý. To by byl velký omyl. Země je nám dokladem Boží existence. Skrze zemi kontemplujeme Boha. Stvoření je trvalý proces, jehož je Bůh účasten. Křesťané tedy chápou svůj úkol ve světě tak, že mají dokončovat stvoření, být spolutvůrci.¹⁵³ Křesťané chtějí dát světu tvar a měnit lidské vztahy, a právě tou proměnou vztahů chtějí vytvořit lidštější společnost. Tato proměna, řecky *metanoia*, změna smýšlení, má pomoci k tomu, aby se lidé obrátili k Bohu, ke zdroji své záchrany a naděje.

Apoštol Pavel nám v tom jde plně příkladem ve smyslu plného spolehnutí se na Boha, na toho, který dokáže proměnit lidské utrpení a hřích v cestu nového života. Byl svědkem velikosti Božího působení, svým životem i hlásáním dosvědčoval zvěst o Božím spásném působení skrze Ježíše Krista. Aby Pavel mohl být opravdovým plnohodnotným hlasatelem evangelia, tak musel být vybaven Boží silou – Duchem svatým. Všichni dobře víme, jak Pavel při svých cestách trpěl, leckde mu šlo o život. To znamená, že apoštolovi nešlo o něho samotného, ale o poselství evangelia, které přinášel.

Ani my bychom neměli tolik myslet na sebe a připisovat si nějaké zásluhy za šíření evangelia a myslet si, že jsme nepostradatelní. Musíme si uvědomit, že jsme jen nástroj v Božích rukou a jen on skrze Ducha svatého může proměnit naše srdce.

¹⁵¹ Srov. ACTA ČBK, 2015, číslo 10. Křesťanská antropologie a genderová teorie, s. 72 – 93.

¹⁵² Srov. Jan 15,18

¹⁵³ ŠRAJER, Jindřich. – KOLÁŘOVÁ, Lucie a kol. *Gaudium et spes – padesát let poté*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2015, s. 358 – 366.

4.1 Život Ducha

Svoboda je darem milosti, protože člověk sám není schopen překonat svou zapletenost do hříchu. Pavel píše v listu Římanům: „Neboť zákon Ducha, který vede k životu v Kristu Ježíši, osvobodil tě od zákona hříchu a smrti“ (Řím 8,2).¹⁵⁴ Celé lidstvo se podle Pavla před Bohem provinilo a bylo podrobena otroctví hříchu. Hříchem nechápe v první řadě jednotlivé morální přestupky, nýbrž v něm vidí moc zotročující člověka.¹⁵⁵ Jak ve hříchu, tak i v „těle“ vidí Pavel moc, která zotročuje člověka. Vychloubání se svými vlastními skutky je podle něj charakteristické pro „tělo“. Proti zotročující moci těla a hříchu stojí osvobozující moc Ducha. Na náрек člověka zotročeného hříchem a tělem (Řím 7,24n) proto Pavel odpovídá: „Zákon Ducha, který dává život v Ježíši Kristu, osvobodil tě od zákona hříchu a smrti“ (Řím 8,2).

Mezi tělem a Duchem panuje protiklad. Buď je člověk určován tělem a žije „podle těla“, to znamená v otroctví, nebo se dá vést Duchem, a to znamená svobodu. Tělem se nemyslí jednoduše fysis, nýbrž lidská přirozenost nakloněná k hříchu (nevykoupená).¹⁵⁶ Pro Pavla a jeho obec nebyla existence a působení Ducha jen teologickou naukou, jakou je pro nás často ještě dnes. V první řadě byl pro obec Duch zkušeností, na kterou se mohl Pavel při své argumentaci a mravních napomenutích neustále odvolávat.¹⁵⁷

Galat'anů se Pavel ptá: „Chtěl bych se vás zeptat jen na jedno: Dal vám Bůh svého Ducha proto, že jste činili skutky zákona, nebo proto, že jste uvěřili zvěsti, kterou jste uslyšeli? To jste tak pošetili? Začali jste žít z Ducha Božího, a teď spoléháte sami na sebe? Tak veliké věci jste prožili nadarmo? A kdyby jen nadarmo! Ten, který vám udílí Ducha a působí mezi vámi mocné činy, činí tak proto, že plníte zákon, nebo proto, že jste slyšeli a uvěřili?“

Pavel připomíná Galat'anům, že ve svém středu zažili působení Ducha. Je třeba odpovědět na otázku, jak obdrželi Ducha. Pavel jasně říká, že Ducha obdrželi jako dar, když přijali víru v Ježíše z Nazareta a právě tím se stali novými lidmi.¹⁵⁸ V Gal 3,3 jim objasňuje, jak jsou pošetili, že chtějí spojit dvě neslučitelné věci. Ducha a tělo vidí jako

¹⁵⁴ Srov. Řím 8,12 - 16

¹⁵⁵ Srov. Řím 1,18; 3,20

¹⁵⁶ Srov. Řím 7

¹⁵⁷ PORSCH, Felix. *Mnoho hlasů, jedna víra*. s. 145 - 156.

¹⁵⁸ Srov. MARTYN, J. Louis. *Galatians*. s. 296 – 300.

protiklady, když jim říká: „Začali jste žít z Ducha a teď spoléháte sami na sebe“.¹⁵⁹ Tělem myslí apoštol svévolné pokusy, kterými by člověk rád dosáhl ospravedlnění a spásy vlastní silou právě díky skutkům „těla“.¹⁶⁰ Proti tělu stojí Boží moc, která tvoří nové věci. Této moci se Galatáné svěřili ve křtu. Působení Boží moci není výsledkem lidského úsilí, ale aby mohla tato moc působit, musí ji člověk ochotně přijmout. Pavel používá slovo tělo ve svých textech ve více významech, například jako tělo fyzické. V našem textu má ale slovo tělo význam hříšného charakteru člověka (Řím 7,17). Člověk je jako uzavřený do sebe a tím je vzdálený od Boha a žije v nepřátelství s ním (Řím 8,3). Ale i člověk, který už je veden Duchem Božím, zůstává ohrožen „tělem“.¹⁶¹

V prvním listu do Korintu Pavel připomíná své vystupování sdělením: „*Rozhodl jsem se totiž, že mezi vámi nebudu znát nic než Ježíše Krista ukřižovaného. Přišel jsem k vám slab, s velkou bází a chvěním, má řeč a mé kázání se neopíraly o vemlouvavá slova lidské moudrosti, ale prokazovaly se Duchem a mocí, aby se tak vaše víra nezakládala na moudrosti lidské, ale na moci Boží*“ (1 Kor 2, 2 – 5).¹⁶²

Ukřižovaný a vzkříšený Ježíš byl hlavním tématem Pavlova listu do Korintu. Na začátku druhé kapitoly se snaží přesvědčit Korintány, že umění rétoricky kázat není tak důležité. Na řečnickém umění si totiž v Korintu velmi potrpěli. Pavel klade důraz na obsah kázání a to, aby ústy kazatele promlouval sám Bůh a ne jen lidská moudrost či schopnost přesvědčovat.¹⁶³ Pavel byl v té době poznamenán nemocí a tím ubohost jeho zjevu odpovídala ubohosti ukřižovaného Krista, kterého zvěstoval. Jasně je vidět, jak tu jde o jednotu formy a obsahu. Obsah určuje formu. Ohromující rétorická řeč by odváděla od jádra věci. Pavel důvěřoval tomu, co káže, a byl si vědom, že to v něm působí Duch svatý, ten propůjčoval jeho slovům věrohodnost. Pavel opakovaně a ostře rozlišuje „mluvení v Duchu“ a znehodnocuje extatické „mluvení v jazyku“, které korintští cenili jako nejvyšší manifestaci Božího Ducha.¹⁶⁴ K víře nevede řečnické umění nebo lidské poznání a moudrost, to činí sám Bůh.

Tyto texty ukazují, že Duch pro Pavla nějak souvisí s proměňující silou. Když zdůrazňuje, že skrze něho mluví Kristus, tak se odvolává na Boží sílu a tím jednoznačně

¹⁵⁹ V řeckém originále je slovo sarx, tedy „končíte tělem“.

¹⁶⁰ Srov. Řím 10,3

¹⁶¹ Srov. Gal 5,1. 13. 16n

¹⁶² Srov. Řím 15,18n; 1Tes 1,5

¹⁶³ ORTKEMPER, Josef-Franz. *První list Korintánům*. s. 32 – 34.

¹⁶⁴ BORNKAMM, Günther. *Apoštol Pavel*. s. 174.

myslí Ducha (2 Kor 13,3). Také apeluje na vlastní zkušenost korintských: „Copak nepoznáváte sami na sobě, že je Ježíš Kristus ve vás?“ (2 Kor 13,5). Tím vyjádřením „ve vás“ jistě má na mysli Ducha svatého v nich. Křesťanské obce odlišovala od židovských právě nová, překypující zkušenost Ducha. Lidi poznávali křesťany právě podle toho, že v nich působil Duch (Sk 2,1 – 13).¹⁶⁵

Tak jako novozákonní tradice, tak i Pavel spojuje morálku se společenstvím. Pokřtěný je ponořen v Krista a právě Duchem je uschopněn k tomu, aby žil život hodný svého povolání. Příslušnost ke křesťanskému společenství umožňuje křesťanovi se distancovat od skutků těla a naopak přinášet ovoce Ducha, jako je láska, radost, pokoj, shovívavost, vlídnost, dobrota, věrnost, tichost, zdrženlivost (Gal 5,22).¹⁶⁶ Křesťan má v sobě určitý druh chování k druhým lidem, jímž se projevuje víra.

Duch svatý je důležitým prvkem pro pochopení křesťanského společenství v Novém zákoně. Bůh už není přítomen v chrámě, o kterém Starý zákon a celé židovstvo vyznává, že si ho zvolil za příbytek, ve kterém jediném přebývá. Bůh je ve světě přítomen v obci svých věřících a už není vázán na jakékoliv zemské posvěcené místo, nýbrž působí skrze svého Ducha a jeho silou tvoří nový věk. Přebývá v křesťanské obci a tvoří z ní Boží chrám, zvěstuje v ní slovo o kříži, které proměňuje všechnu lidskou moudrost v bláznovství (1 Kor 3,18 – 20).¹⁶⁷

4.1.1 Duch a tělo

Celková existence křesťanství spočívá v naději na věčnou spásu. Apoštol Pavel je přesvědčen, že můžeme očekávat Boží spásu s neotřesitelnou nadějí. Rád bych se zmínil o Pavlovu pohledu na rozdíl mezi tělem a Duchem v křesťanské existenci. Křesťan od křtu patří k Duchu, jako k základní životodárné síle, která ho přivádí k Boží spáse. A tělo, tak to je prostorem hříchu.

Pavel říká: „Ti kdo žijí svému tělu, nemohou se líbit Bohu“, a dále konstatuje: „Vy žijete ne podle těla, nýbrž podle Ducha, jestliže ve vás skutečně přebývá Duch Boží“. Tím chce připomenout křesťanům v Římě rozdíl mezi tím, čím byli před přijetím křesťanství, a čím mají být nyní.¹⁶⁸ A co tedy znamená žít podle Ducha? Mít Kristova Ducha znamená, že on má v našem životě hlavní místo. Pavel zde nemluví o duchu

¹⁶⁵ PORSCH, Felix. *Mnoho hlasů, jedna víra*. s. 157.

¹⁶⁶ PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*. s. 153.

¹⁶⁷ BORNKAMM, Günther. *Apoštol Pavel*. s. 173.

¹⁶⁸ Srov. Gal 4,6

v antropologickém smyslu, nýbrž jako o Boží síle. Tato síla nejenže je, ale je účinná, a to již nyní a ne jen ve vzdálené budoucnosti.¹⁶⁹

Jak jsem výše zmínil, tělo je pro Pavla prostorem hříchu. Denně zkoušíme, jak nad námi panuje moc hříchu. Vidíme, že světské zákony jsou proti této moci bezmocné. I v dnešní demokracii, vládě lidu, jsou zákony výsledkem, řečeno optimisticky, rozumné úvahy moudrých lidí. Ty však samy o sobě nestačí na přemožení moci hříchu a smrti. Aby člověk zachoval Boží vůli, tak ji musí znát. Jistě, máme ještě svědomí, a to má zásadní váhu. Písmo tu není, aby nahradilo svědomí, ale má spíše působit jako lék, který slouží k tomu, aby se svědomí očistilo a probudilo k životu novým osvícením Ducha svatého. Je tedy potřeba obojího, Zákona i Ducha.¹⁷⁰

4.1.2 Láska k bližnímu

Přítomnost Ducha svatého má významné etické i sociální důsledky. Jsou jimi radost, dobrota, sebeovládání a hlavně láska. Pavel považuje lásku za nejdůležitější ze všech milostí, za střed teologie a etiky. Působením Ducha svatého je lidský egoismus překonán, takže člověk je svobodný pro druhé. Svoboda je v člověku nejvznešenější známkou Božího obrazu a také nezměrné důstojnosti každé lidské osoby.¹⁷¹ Svoboda se právě uplatňuje v mezilidských vztazích. Právo užívat svobody je požadavek neoddelitelný od lidské osoby. Pravá svoboda však existuje jenom tam, kde se vzájemné vztahy mezi osobami řídí pravdou a spravedlností.

Dar Ducha, který člověka osvobozuje od sobectví, od jeho tělesného snažení, se neprojevuje v nějaké zázračné síle, ale v nenápadném, prostém způsobu jednání. Možná že by se někomu v dnešní společnosti mohlo zdát, že když někdo jedná pod vlivem Ducha svatého laskavě, mírně a tiše, že není úplně normální. Člověk, který například podporuje chudého, aniž by očekával, že něco dostane – je to běžné? Připomeňme si slova apoštola Pavla, který říká, že život člověka v lásce je znamením a ovocem Božího Ducha ve světě. Ve křtu, který znamená smrt starého člověka a společnou smrt s Kristem, usmrtil křesťan tělo se vším, co k němu náleží. Pokřtěný člověk tedy žije v Duchu a Kristus žije v něm. Život v Duchu, bytí s Kristem, to znamená pro člověka nové jednání. Takové jednání přetéká vděčností, láskou a štěstím. Štěstí pak člověka

¹⁶⁹ Srov. Jan 4, 23n

¹⁷⁰ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Apoštol národů svatý Pavel*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, s. 28 – 29.

¹⁷¹ GS 17; KKC 1705

činí velkodušným a dobrým vůči ostatním lidem. Důsledkem působení ovoce Ducha je změněný postoj k Bohu, k vlastnímu já a k bližnímu. To je model křesťanské etiky.

4.1.3 Pavel a ženy

Několika větami bych se chtěl zmínit o Pavlově vztahu k ženám a manželství v kontextu dnešní doby. Pavlovy texty můžeme brát buď vážně, nebo doslova. Mám teď na mysli apoštolova slova o tom, ať žena mlčí ve shromáždění (1 Kor 14,34) či jeho předpisy o zahalené a nezahalené hlavě. Tyto texty musíme chápat jako dobově podmíněné a dnes již nezávazné. Není důvod, abychom společenské vzorce chování starověké kultury ve Středomoří aplikovali na evropskou společnost 21. století.

Byl snad Pavel nepřitelem žen a manželství? Je opravdu lepší pro muže, aby žil bez ženy? Pavel byl Žid a některé jeho pojmy jsou v evropském kontextu hůře srozumitelné nebo jejich význam je posunutý. A za další, on respektuje soudobou společnost, její kulturní a právní zvyky. Co se týče nějakých poselství o změnách, tak ty on primárně soustřeďuje na oblast duchovní.

Ale jak rozumět větě, ať ženy ve shromáždění mlčí, slovům, která zřejmě znamenala na dlouhou dobu konec duchovních ambic žen v církvi (1 Kor 14,34)? Textová souvislost naznačuje, že ženy svým mluvením zahanbovaly své muže. Pavlovi jde o pořádek při bohoslužbě, kde se vyskytovaly různé charismatické projevy a zřejmě tím vznikal zmatek. Ženy samozřejmě vystupovaly i při shromáždění církevní obce. Pavlova rada je tedy pravděpodobně namířena jen na manželky křesťanských mužů. Na problém můžeme narazit ve výkladu významu slova ekklésia, které je překládáno jako shromáždění. V antickém Řecku byl význam slova širší, než jak ho chápeme dnes. Znamenalo nejen bohoslužby, ale i poradní shromáždění ve smyslu dnešních farních rad. Pavel při svém napomínání má na mysli poradní shromáždění ne modlitební shromáždění. Respektuje soudobé zvyky, že ženy veřejně nevystupují, hlavou shromáždění je muž (1 Kor 3,18 – 21). Jistě Pavlovi šlo o to, aby se ženy vzdělávaly ve víře, ale způsobem, který by nenarušoval bohoslužby. On ženy ve svých textech nijak nepodceňuje. Vzpomeňme na pasáž Gal 3,28, kde říká: „Není už rozdíl mezi Židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou. Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši“. V knize Genesis také najdeme argument pro to, abychom nepodceňovali ženy. Když totiž Bůh tvoří svět, tak postupně tvoří stále dokonalejší a dokonalejší bytosti

a jako poslední je stvořen člověk. Ve druhé kapitole je stvoření ukončeno stvořením ženy. Žena je tedy korunou stvoření, ona celý příběh završuje.¹⁷²

Apoštol Pavel, i když sám žije v celibátu a takovou formu života doporučuje, nikdy se neuchýlil k odmítání manželství. Přednost zasvěceného života vidí v tom, že bez manželství se člověk může plně věnovat věcem Páně, zatímco v manželství je člověk více zaměstnán rodinou. Láska, která nám byla vylita do srdcí jako dar Ducha svatého (Řím 5,5), je konstitutivním prvkem manželského soužití. Láska je spojena s manželskou čistotou, která se projevuje jako zdrženlivost. Čistota je řád srdce. Tento řád umožňuje rozvíjet správným směrem projevy náklonnosti. Upevňování manželské čistoty je jako život z Ducha, podle vyjádření svatého Pavla.¹⁷³ Čistota není jen morální ctnost, ale zároveň ctnost spojená s dary Ducha svatého.

Apoštol se při tvrzení, že ten kdo volí manželství, dělá dobře a ten, kdo volí, panenství dělá lépe, odvolává na pomíjivost světa. Při těchto svých tvrzeních nemyslí na nějakou pomíjivost bytí, ale spíše na teologii velkého očekávání příchodu Páně. Má na mysli také to, že jsme chrámem Ducha svatého, který je v nás a zároveň si je vědom naší slabosti a hříšnosti, jímž je člověk podroben kvůli tělesné žádostivosti (1 Kor 6,19). Ale zřetelně vidí skutečnost Božího daru, který dostávají jak ti, kteří se zdržují manželství, tak ti, kteří se žení a vdávají.

Zajímavá je pasáž v prvním listu do Korinta (1 Kor 7,5 – 6), v níž se apoštol obrací k manželům následujícími slovy: „Neodpírejte se jeden druhému, leda se vzájemným souhlasem a jen na čas, abyste byli volni pro modlitbu. Potom buďte zase spolu, aby vás satan nepokoušel, když byste se nemohli ovládnout. Toto říkám jako ústupek, ne jako příkaz“. Pavel zdůrazňuje základní teologickou myšlenku, že křesťan, v jakémkoliv životním stavu, je stvořen k tomu, aby žil ve vztahu s Bohem, ve kterém významnou a jedinečnou roli hraje modlitba. Má přednost i před tím nejvznešenějším a nejsvětějším projevem manželského života, ale po vzájemné domluvě (srov. Tob 8,1n).¹⁷⁴

¹⁷² VÁCHA, Marek. *Věda, víra. Darwinova teorie a stvoření podle knihy Genesis*. Brno: Cesta, 2014, s. 191 – 192.

¹⁷³ JAN PAVEL II. *Teologie těla: katecheze Jana Pavla II. o lidské lásce podle Božího plánu*. 4. vydání. Praha: Paulínky, 2012, s. 580.

¹⁷⁴ MARCHESELLI, Casale, Cesare. *Modlitba u sv. Pavla*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1979, s. 135 – 140.

Nemohlo nám uniknout, že Pavel doporučuje manželství se všemi jeho přednostmi, které sebou nese. Stejně tak jsme nemohli přehlédnout jasný názor o rovnosti mezi mužem a ženou (1 Kor 7,3 – 4). Je to skutečný úspěch křesťanského myšlení.

My žijeme v době, kdy se náprava světa očekává od nějakých dobrých zákonů. A předpokládáme, možná až příliš naivně od politiků a vedoucích činitelů ve společnosti dobrou vůli. Jistě je možné, že se takoví lidé najdou a zákony vzešlé z jejich pera nebudou odporovat poselství evangelia Kristova. Takové zákony mohou sloužit jako vychovatel ke Kristu. Ale zachování takových zákonů zaručí jenom ti, kdo budou mít ke Kristu oči upřené. Opět připomínám, že samy zákony nepřemůžou sílu hříchu. Platí tu Pavlův výrok, že poznáním zákona se hříchy proti němu ještě přitíží, jak u Židů, tak i u pohanů. Ale Duch přichází na pomoc naší slabosti.¹⁷⁵

¹⁷⁵ Srov. Řím 8,28 - 30

Závěr

Základem Pavlovy etiky je Boží spásitelské dílo a zejména jeho vyvrcholení ve zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Můžeme říci, že apoštol má na srdci to, abychom se ve svých povahových rysech i ve svém jednání stali tím, čím Kristus chce, totiž novým stvořením podle zákona svobody.¹⁷⁶ V našich činech a skutcích, které mají napodobovat Krista, se neobejdeme bez Boží milosti, ta nám dává moc a sílu v našem jednání.

Líbit se Bohu, to je podle Pavla cílem křesťana. Žít podle Boží vůle, protože jsme Bohem vyvolení a máme žít způsobem hodným tohoto vyvolení. Tímto vyvolením jsme posvěceni a to na nás klade mravní požadavky. Abychom dokázali naplňovat Boží vůli, není potřeba nějakých přehnaných morálních výkonů. Jde o to dodržovat základní pravidla lidského soužití, především manželského života, obchodních a profesních záležitostí.

Konečně vás, bratří, prosíme a napomínáme v Pánu Ježíši, abyste vždy více prospívali v tom, co jste od nás přijali a co už také činíte: žijte tak, abyste se líbili Bohu. Vždyť víte, které příkazy jsme vám dali od Pána Ježíše. Neboť toto je vůle Boží, vaše posvěcení, abyste se zdržovali necudnosti a každý z vás aby uměl žít se svou vlastní ženou svatě a s úctou, ne ve vášnivé chtivosti jako pohané, kteří neznají Boha. Ať nikdo v této věci nevybočuje z mezí a neklame svého bratra, protože Pán ztrestá takové jednání, jak jsme vám už dříve řekli a dosvědčili. Vždyť Bůh nás nepovolal k nečistotě, nýbrž k posvěcení. Kdo tím pohrdá, nepohrdá člověkem, nýbrž Bohem, jenž vám dává svého svatého Ducha.¹⁷⁷

Právě v těchto verších jsou vymezeny základní etické požadavky na jednání křesťana, které jsou charakterizovány jako Boží vůle. 1 Tes je parenetický dopis, jehož cílem není změna chování křesťanů, ale Pavel chce utvrdit a posílit oslovované ve správném způsobu jednání a připomenout jim hodnoty a ideály jednání. Povzbuzuje a připomíná, co jim už říkal, tedy že mají žít ve shodě s evangeliem. Povzbuzování ve víře potřebují křesťané ve svém životě stále. Když se obrátili k pravému Bohu, tak potřebují povzbuzení, aby v takovém stylu života vytrvali. Pavel chce, aby křesťané vyhledávali

¹⁷⁶ Srov. Gal 5,1. 25; 1Kor 5,7

¹⁷⁷ 1 Tes 4,1 - 8

Boží přítomnost, protože Bůh je miluje (1 Tes 1,4). Ovšem to chce aktivní přístup člověka. Tady není možné se spokojit s tím, že víra bude v životě nějak sama přicházet.

V 1 Tes 4,3 – 6 klade Pavel důraz nejen na bohopoctu, ale na dodržování mravního zákona, konkrétně na zdržování se necudnosti.¹⁷⁸ Dnes si stěžujeme na sexuální zpusťlost doby, ale v Pavlově době nebyla situace asi o moc lepší. Ve svých listech často pranýřuje mravní zvrácenosti a zvrhlosti. Je si vědom toho, že žádný smilník nebude mít podíl na Božím království. Klade důraz na řádné manželství, což je pochopitelné při jeho znalostech antických poměrů v oblasti sexuality. Manželství v řecko-římské antice nehrálo prvořadou roli samo o sobě, ale sloužilo především k zajištění legitimního potomstva. Pavel se stejně tak jako židovští učitelé domníval, že manželství je jediným legitimním místem pro uspokojování sexuálních potřeb.

Oblasti sexuality a manželství se Pavel nevěnuje jen v listu do Tesaloniky, ale i ve svých dalších listech, z čehož se dá vyrozumět, že osvojování si křesťanských norem v této oblasti s sebou neslo značné obtíže. Výraz posvěcení dnes spojujeme spíše se snahou o správný morální život. Pavel zřejmě tento výraz chápal jako Boží činnost. To, že jsme posvěceni, podle něj znamená, že si nás Bůh vyvolil pro sebe a jako takoví jsme zasvěceni Boží službě. Z tohoto důvodu upozorňuje adresáty svých dopisů, že nebyli povoláni k nečistotě, ale ke svatosti a posvěcení (en hagiasmó). Ti, kdo byli posvěceni, se mají zdržovat smilstva (porneia), to znamená nemorálního sexuálního jednání jakéhokoli druhu. Mají „kráčet“ novým způsobem života.¹⁷⁹

Jiná část Pavlova etického učení se zabývá tématem vzájemné bratrské lásky a soužitím lidí v obci a mimo křesťanskou obec.¹⁸⁰ Filadelfia, „bratrská láska“, v běžné řečtině označuje lásku mezi pokrevními příbuznými. Pavel tímto obratem označuje lásku nebo velmi vřelý vztah mezi křesťany. Tato bratrská láska přesahuje hranice přirozené rodiny. Bratry a sestrami chápe Pavel i ty, kteří jsou členy církevní obce, tedy ty, které Bůh povolal, nejen členy pokrevní rodiny. Apoštolovo přání je, aby taková láska, která panuje mezi pokrevními příbuznými, panovala i mezi členy Boží církve – nové rodiny. Láska, kterou mají křesťané uskutečňovat, vychází z Boží činnosti a skrze Ducha svatého, který v nich působí.

¹⁷⁸ Zákaz mimomanželských sexuálních styků se mezi členy křesťanské obce těžko prosazoval. Důvod byl ten, že vyrostli v rámci helénistické kultury.

¹⁷⁹ Slovo „kráčet“ Pavel často užívá ve svých listech jako metaforu pro morální život.

¹⁸⁰ 1 Tes 4,9 - 12

Dalším velkým teologickým tématem je pro Pavla svoboda, která zahrnuje jak postavení křesťana před Bohem, tak také jeho postavení ve světě. Téma svobody se táhne celým Pavlovým učením a pro něj jednou ze skutečností, které vyjadřují spásu. Tou je pro něj Kristus – osvoboditel a zachránce. Když mluvíme o tématu spásy, nesmíme zapomenout zmínit Pavlovo systematické pojednání o ospravedlnění z víry v Ježíše Krista nezávisle na skutcích Zákona.

Pro Pavla je svoboda něco jako nová forma existence křesťana. Nevnímá ji primárně jako svobodnou volbu (autonomii), ale ve smyslu vysvobození, svobodu od hříchu, smrti a zákona, zároveň svobodu k dobru či pro dobro v Duchu svatém, tj. k životu pro Boha a evangelium. Člověka, který je osvobozen z moci hříchu, vnímá apoštol jako toho, který může žít podle Boží vůle. Hřích jako mocnost, která člověka ovládala a oddalovala od Boha, nabádala ho ke konání zla, je mocí Kristovou zničena. Překonat otroctví hříchu sám člověk nedokáže, na to mu jeho vlastní síly nestačí. Podle Pavla je jedinou možností spolehnout se na Boha a jeho milost, která je nám dána jako zdarma daný dar. Svobodu má člověk tím, že žije v Kristu, což můžeme chápat v tom smyslu, že člověk je natolik svobodný, nakolik je v Kristu. Život mimo Krista vnímá Pavel jako život v otroctví.

V Kristu jsme osvobozeni. Položme si otázku, k čemu je nám tato svoboda? Můžeme si dělat, co chceme? Člověk je stvořen k obrazu Božímu, ke vztahu s Bohem a z toho Pavel vychází. Bůh je dobrý a my jsme tedy osvobozeni pro konání dobra. Tím, že člověk koná dobro, podobá se svému stvořiteli. Pavel konáním dobra nemá na mysli jen „dobré skutky“, ale i překonání sebe sama v důsledku lásky, která se projevila v Kristu. Konání dobra, spravedlnosti a služba Bohu, to přináší člověku posvěcení a věčný život.

Dalším důležitým tématem Pavlovy teologie je role rozumu a víry. On je toho názoru, že člověk je rozumem schopen poznat Boha a podle něho se řídit ve svém jednání (Řím 1,19 – 20). Z těchto veršů lze vyčíst, že do Pavlovy argumentace pronikly i helénistické myšlenky.¹⁸¹ On ale nějak zvlášť neoceňuje „zbožné“ pohanské filosofy. Pro Pavla není tak jasně zřetelná Boží existence ze skutku stvoření, ale ve stvoření vidí spíše Boží moc a jeho nárok na člověka. Rozumové přesvědčení o Boží existenci nemusí nutně člověka změnit. Apoštol nemá na mysli schopnost rozumu poznat ze stvoření jeho tvůrce, ale to, že Stvořitel se dává poznat na základě svého stvoření – Bůh se nám odhaluje.

¹⁸¹ Seneka říká: „ Bůh uniká očím, v myšlení jej lze vidět“.

Rozumem bychom se měli řídit také při posuzování toho, co je dobré a co je zlé (1 Tes 5,15). Pavel vyzývá křesťany v Tesalonice, aby zkoumali svá rozhodnutí a pečlivě rozlišovali. Klade jim na srdce, že Bůh je ten, kdo prověřuje čistotu jejich úmyslů. I Pavlovo srdce Bůh zkoumá a uznal ho hodného hlásání evangelia (1 Tes 2,4). Apoštol předpokládá, že sami křesťané jsou schopni rozumem rozlišovat, co je od Boha a co ne. Je si vědom přirozených schopností člověka, a proto za kritérium pravosti volí spolehlivou tradici víry a lásku.

Rozumem se má řídit i jednání ve vztahu k užívání daru Ducha. Pavel respektuje dobové normy židovské i antické společnosti. Křesťané se nemají lišit svým jednáním od jednání ostatních lidí, pokud jde o dodržování všeobecně platných norem, protože všechny normy nevyplývají jednoznačně z víry. Ovšem když posuzujeme tyto normy, tak víra při tom hraje důležitou roli. Tedy takovou roli, z které se vyvozuje, zda normu přijmou či nikoliv. Pavel vychází z židovských etických norem, které byly často shodné s normami antickými. Bez společného základu by Pavlova etika a pareneze byly asi málo srozumitelné pro jeho adresáty. Pavel především odmítá takové normy, které byly neslučitelné s etickými ustanoveními Zákona, a to především v sexuální oblasti. Nárokují trvalost manželství a rovnoprávnost muže a ženy v tomto svazku. Také klade důraz na bratrské jednání a na sebe vydanost (1 Kor 6,1 – 11). Nezapomíná také na to, že člověk, který uvěřil v Krista, byl křtem k němu přivtělen a odumřel moci hříchu, takový člověk má svým jednáním dosvědčovat tento základní Boží dar. Každý člověk nese za své jednání zodpovědnost před svým svědomím před Bohem (Řím 2,16; 1 Kor 3,13n).

Vybízím vás, bratří, pro Boží milosrdenství, abyste sami sebe přinášeli jako živou, svatou, Bohu milou oběť; to ať je vaše pravá bohoslužba. A nepřizpůsobujte se tomuto věku, nýbrž proměňujte se obnovou své mysli, abyste mohli rozpoznat, co je vůle Boží, co je dobré, Bohu milé a dokonalé.¹⁸²

Tyto verše, které v christologii někdy nazýváme definicí všeobecného kněžství, nám ukazují, že morální život nabývá u Pavla kultického rozměru. Označují mravní život v poslušnosti Bohu jako oběť, která odpovídá rozumové přirozenosti člověka. Věřící se nemají přizpůsobovat tomuto věku, ale mají být proměňováni obnovováním své mysli, aby rozlišili Boží vůli. Podle některých biblistů bychom mohli příslušnou část přeložit

¹⁸² Řím 12,1 - 2

i pasivně, a to „buďte proměňováni, nechte se proměňovat“. Právě takový význam by odpovídal apoštolově nauce o mravním životě. On chápe jako hlavní přetvářející sílu moc Ducha svatého (1 Kor 3,18). Ti, kdo Bohu dovolí, aby proměnil mocí svého Ducha jejich mysl, mohou rozlišit a uskutečnit, co Bůh žádá. Cílem morálního života je rozlišit Boží vůli. Podle Pavla není nevykoupený člověk schopen rozlišit, co je dobré, Bohu milé a dokonalé z důvodu toho, že má zvrácenou mysl (Řím 1,28). Morální život je podle něj úplné obětování sebe, jenž je možné jen skrze svoji vlastní obnovu, kterou koná Bůh. Toto obětování není automatické ani snadné, protože lidská mysl je porušená. Proto existují lidé, kteří se odmítají Bohu podřídit.

Křesťan je Kristem skrze Ducha svatého osvobozen od moci hříchu, to znamená, že může nehřešit. Je tedy osvobozen ze sebeprosazování, a to se děje Boží milostí. Křesťan je povolán ke službě evangeliu a jeho charakteristickým jednáním má být láska, radost a věrnost. Pavel také apeluje na křesťany, aby nezavdávali okolím důvod k pohoršení, aby žili pokojně, věnovali se práci a získávali obživu vlastníma rukama. Důvod, proč mají křesťané žít tímto způsobem je ten, že mají zachovávat jednotu, pokoj a lásku v obci samotné. Protože Pavlovi není lhostejný úsudek těch, kteří žijí mimo křesťanskou obec, nabádá věřící, aby dodržovali obecně společenské normy chování. Ovšem jen takové, které nejsou v rozporu s jejich vírou a svědomím. Není totiž myslitelné, aby nově obrácení křesťané přetrhali všechny svazky se svým okolím.

Pavel klade vyšší nároky na mravní život křesťana, než byl ve společnosti běžný. Základem etosu obce je její svatost od Boha a to, že uprostřed obce přebývá vzkříšený Pán. Cílem jednání křesťanů je připodobňování se ke Kristu a sloužit jeden druhému. Žít pro druhé a s druhými. Domnívám se, že toto jsou inspirující myšlenky i pro dnešní dobu.

Seznam literatury

1. ACTA ČBK, 2015, číslo 10. Křesťanská antropologie a genderová teorie.
2. BENEDIKT XVI. *Apoštol Ježíše Krista*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009.
3. BORNKAMM, Günther. *Apoštol Pavel*. Praha: Kalich, 1998.
4. CIMALA, Peter. Spor o svobodu: Svoboda v listech Pavla z pohledu dějin bádání. *Studie a texty* 2007.
5. DODARO, Robert (ed.). *Setrvat v lásce Kristově – Manželství a svaté přijímání v Katolické církvi*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2015.
6. FITZMYER, A. Joseph. *First Corinthians*. London: Yale University, 2008.
7. FRANTIŠEK. *Laudato si`*. Praha: Paulínky, ČBK, 2015.
8. GOODMAN, Martin. *Řím a Jeruzalém – Střet starověkých civilizací*. Praha: Rybka Publishers, 2007.
9. HANYŠ, Milan. *Apoštol filosofů. Studie k Pavlově politické teologii a její recepci v soudobé filosofii*. Praha: Togga, 2014.
10. HAWTHORNE, Gerald. – MARTIN, Ralph. – RED, Daniel. *Dictionary of Paul and his letters*. Leicester: Inter Varsity Press, 1993.
11. HOLZNER, Josef. *Apoštol Pavel*. Praha, 1939.
12. JAN PAVEL II. *Teologie těla: katecheze Jana Pavla II. o lidské lásce podle Božího plánu*. 4. vydání. Praha: Paulínky, 2012.
13. JAN PAVEL II. *Veritatis splendor*. Praha: Zvon, 1994.
14. MARCHESELLI, Casale, Cesare. *Modlitba u sv. Pavla*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1979.
15. MARTYN, J. Louis. *Galatians*. New York: Doubleday, 1997.
16. MATOUŠŮ, Ludvík. *Svatý Pavel a jeho listy*. České Budějovice: Č.A.T.-Tiskařské a vydavatelské podniky fil. 1948.

17. ORTKEMPER, Josef-Franz. *První list Korintánům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993.
18. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.
19. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Inspirace a pravda Písma svatého*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015.
20. PORSCHE, Felix. *Mnoho hlasů, jedna víra*. Praha: Zvon, 1993.
21. PUCCINY-DELBEY, Géraldine. *Sexuální život v Římě*. Praha: Levné knihy, 2008.
22. RADL, Walter. *List Galatánům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.
23. RATZINGER, Josef. *Eschatologie – smrt a věčný život*. Brno: Barrister & Principal, 2008.
24. ROTTER, Hans. *Osoba a etika*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997.
25. RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum, 2010.
26. RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. Praha: Karolinum, 2014.
27. SCHOCKENHOFF, Eberhard. *Vykoupená svoboda. O co v křesťanství jde*. Praha: Paulínky, 2015.
28. ŠPIDLÍK, Tomáš. *Apoštol národů svatý Pavel*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008.
29. ŠRAJER, Jindřich. – KOLÁŘOVÁ, Lucie a kol. *Gaudium et spes – padesát let poté*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2015.
30. THEOBALD, Michael. *List Římanům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.
31. TICHÝ, Ladislav. *Chvála lásky*. Olomouc: Universita Palackého, 2008.
32. TICHÝ, Ladislav. – CHALUPA, Petr. – MAREČEK, Petr. – VLKOVÁ, I. Gabriela. – PACNER, Stanislav. *Od Abraháma k Nové smlouvě*. Olomouc: Universita Palackého, 2007.

33. TICHÝ, Ladislav – OPATRNÝ, Dominik (ed.). *Apoštol Pavel a Písmo. Sborník příspěvků z konference*. Olomouc: Universita Palackého, 2009.
34. TRILLING, Wolfgang. *Apoštol Pavel – misionář a teolog*. Praha: Vyšehrad, 1994.
35. VÁCHA, Marek. *Věda, víra. Darwinova teorie a stvoření podle knihy Genesis*. Brno: Cesta, 2014.
36. WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998.